

Hukuk Fakültesi Dergisi
Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume XXVIII Ocak / January 2024 Sayı / No. 1

**ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA ÇİN'İN UYGUR VE
DİĞER TÜRKİ MÜSLÜMANLARA YÖNELİK İNSAN HAKLARI
İHLALLERİ SOYKIRIM TEŞKİL EDER Mİ?**

DO CHINA'S HUMAN RIGHTS VIOLATIONS AGAINST UYGHUR
AND OTHER TURKIC MUSLIMS CONSTITUTE GENOCIDE UNDER
INTERNATIONAL LAW?

Melike KELEŞ*

ÖZET

[10.34246/ahbvuhfd.1253888](https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1253888)

Bu çalışmada, uluslararası hukuk kapsamında Çin'in Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik insan hakları ihlallerinin soykırım teşkil edip etmediğine dair bir inceleme yapılmıştır. Çalışma dört başlık altında incelenmiştir. Buna göre, Çin'in Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik insan hakları ihlallerine bakışına değinilmiş; bu ihlallerin neler olduğu ele alınmış; insanlığa karşı suçlar, soykırım ve kültürel soykırım meseleleri çeşitli yönleriyle ortaya konmuş; son olarak, Çin'in Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik insan hakları ihlallerinin soykırım teşkil edip etmediği sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Çalışma, doküman analizi yapılarak elde edilen veriler ışığında hazırlanmıştır. Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik devam etmekte olan ve git gide farklı bir boyut kazanmaya başladığı izlenimi uyandıran söz konusu insan hakları ihlallerinin incelenmesinin gerekliliği, bu çalışmanın yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Çin'in insan hakları ihlalleri, Uygurlar, Türkî Müslümanlar, Soykırım.

* **Yüksek Lisans Öğrencisi,** İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı/İSTANBUL, **e-posta:** melikakeles@gmail.com, **ORCID:** 0000-0002-2176-0020, **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1253888.

- Atıf Şekli | **Cite As:** Keleş M, "Uluslararası Hukuk Kapsamında Çin'in Uygur ve Diğer Türkî Müslümanlara Yönelik İnsan Hakları İhlalleri Soykırım Teşkil Eder Mi?", *AHBVÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(1), 2024, s.509-560
- İntihal / **Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / *This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.*

ABSTRACT

This study examines whether China's human rights violations against Uyghur and other Turkic Muslims constitute genocide under international law. The study is considered under four headings. First, China's view of human rights violations against Uyghur and other Turkic Muslims is addressed. Second, the violations in question are discussed. Third, the issues of crimes against humanity, genocide and cultural genocide have been presented in various aspects. Finally, the question of whether China's human rights violations against Uyghur and other Turkic Muslims constitute genocide has been tried to be answered. The study was prepared in light of the data obtained through document analysis. The necessity of examining the ongoing human rights violations against Uyghurs and other Turkic Muslims, which seems to be gaining a different dimension, has laid the groundwork for this study.

Keywords: International Law, China's human rights violations, Uyghurs, Turkic Muslims, Genocide.

EXTENDED ABSTRACT

The Chinese Communist Party (CCP) regime, which argues that China's understanding of human rights is different from the Western understanding of human rights, that it is unfair to judge China's human rights record according to Western values, and that economic development and protecting national sovereignty are essential and prioritized than human rights, has many human rights violations against Uyghurs and other Turkic Muslims. These human rights violations, which have been ongoing since the early years of the CCP regime, have gained a different dimension since 2014 within the scope of China's "Strike Hard Campaign Against Violent Terrorism". China's human rights violations against Uyghurs and other Turkic Muslims, which are considered to have acquired a different dimension, have been and continue to be the subject of extensive analyses within the international law literature. The main concern here is: what category do human rights violations against Uyghurs and other Turkic Muslims fall into, and what steps can be taken within the framework of international law? Do China's human rights violations against Uyghur and other Turkic Muslims constitute a crime against humanity, or else genocide? There are different views in the literature on the character of these human rights violations. In the realm of international law, this issue is generally considered as a 'crime against humanity.' But, in recent years, there has been a growing tendency to analyze the issue within the framework of genocide, and these continuing human rights violations are considered as genocide or cultural genocide. The human rights violations against Uyghurs and other Turkic Muslims have been characterized in the literature in three different categories: a) Crimes against humanity; b) Genocide; c) Cultural genocide. There is no consensus among scholars on the character of the human rights violations in question. This article examines China's human rights violations against Uyghur and other Turkic Muslims in light of international law, and tackles the question of whether these violations constitute genocide. The methodological approach adopted

in this article is case study and it was prepared using data obtained through content analysis. Human rights violations are addressed under eight headings: mass arbitrary detention and arrest; torture; enforced disappearance; mass surveillance; eradication of culture; forced labor; rape in custody, forced sterilization and forced birth control; forced return, exile and forced population transfer. The existing evidences are first evaluated in the context of crimes against humanity, and then the question of whether China's human rights violations against Uyghur and other Turkic Muslims constitute genocide is addressed. As a result of the evaluation, it is concluded that China's human rights violations against Uyghurs and other Turkic Muslims constitute both cultural genocide and crimes against humanity. According to the 1948 Genocide Convention, the 'mens rea' requirement for a crime to be deemed as genocide is not fulfilled in this case. The key point here is intent. In the case of the Uyghur and other Turkic Muslims, it is challenging to assert that the targeted ethnic and religious group was attempted to be destroyed in whole or in part. Nevertheless, China's opaque policies and actions prevent us from knowing exactly what is being done in the region. Our ability to ascertain China's intent to physically exterminate Uyghurs and other Turkic Muslims, in whole or in part, is constrained both by the vagueness of the indication of intent and by opaque actions and policies. There is one point on which a consensus can be reached within the scope of international law, and that is that 'Cultural Genocide' is being committed against Uyghurs and other Turkic Muslims. The controversial nature of the requirement of genocidal intent is the basis for disagreement in the literature. In addition, the existence of acts constituting cultural genocide in this case is self-evident. However, the concept of cultural genocide also lacks a legal basis. In any case, a UN General Assembly resolution -which can only be passed by the General Assembly, since the resolution of the Security Council would naturally be vetoed by China- will be required. Either a regulation will be made regarding the character of the 'mens rea' requirement; or the extent of the concept of genocide will be expanded. Building consensus on the nature of human rights violations against Uyghur and other Turkic Muslims could contribute to action at the United Nations.

GİRİŞ

Sincan Uyghur Özerk Bölgesi, Çin'in kuzey batısında yer alır ve 1,664,900 km² alanla Çin'in eyalet düzeyindeki en büyük bölgesi konumundadır. Çin'in en fazla uluslararası sınıra¹ sahip bölgesi olmasının yanı sıra, ayrıca İpek Yolu üzerinde yer aldığından çok büyük bir stratejik öneme sahiptir. Bölgede 40'tan fazla etnik grup yaşamaktadır.² Çin'in 2020'deki yedinci ulusal nüfus sayımına

¹ Moğolistan, Kazakistan, Rusya, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Hindistan ve Pakistan.

² Encyclopedia Britannica, "Xinjiang", <<https://www.britannica.com/place/Xinjiang>> Erişim Tarihi 1 Aralık 2022.

göre; 25,85 milyon nüfusa sahip Sincan'da, toplam etnik azınlık sayısı 14.9 milyon iken -bu etnik azınlıklar arasında Türkî Müslümanlar (Uygur, Kazak, Kırgız, Tacik, Özbek...) çoğunluğu oluşturmaktadır-, Han Çinlileri sayısı 10.9 milyondur. Etnik azınlıklar arasında en büyük çoğunluk ise, 11.6 milyon ile Uygurlara aittir.³ Dolayısıyla günümüzde Sincan bölgesindeki en büyük nüfus çoğunluğunu Uygurlar ve Han Çinlileri oluşturmaktadır. Uygur ve diğer Türkî azınlıklar, Hanlardan farklı bir etniğe sahip olmalarının yanı sıra, dil ve din bakımından da Hanlardan farklıdır; kendi dillerini konuşurlar ve Müslümandırlar. Bununla birlikte bölgedeki Müslümanların ekseriyeti Türkî olsa da, Müslüman olup Türkî olmayanlar da bulunmaktadır; Huiler, Müslüman olmalarının yanı sıra etnik olarak Han Çinlisidirler.

Sincan⁴, 18.yüzyılda Qing Hanedanı (1644-1911) tarafından ilhak edilerek Çin topraklarına katılmıştır. 19.yüzyıl boyunca Sincan'da Türkî Müslümanlar tarafından başlatılan birkaç isyan olmuşsa da, Çin birlikleri tarafından bastırılmıştır. Qing Hanedanı yıkıldıktan sonra ise, Sincan, Çin Cumhuriyeti'nin (ROC) bir parçası olarak kalmıştır.⁵ Sincanlılar, 1931 yılına kadar, Çinli derebeylerinden Yang Zengshing ve Jin Shuren'in siyasi kontrolü altında yaşamış ve derebeylerin aldığı siyasi tedbirlerle, Moğollar gibi Qing Hanedanı yıkılır yıkılmaz bağımsızlık elde etme hareketi başlatamamışlardır. 1931'de ise tekrar ayaklanma olmuş ve bu silahlı hareket tüm Doğu Türkistan'a yayılmıştır. Ancak Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek gibi Türk halkları ile Döngenler arasında ihtilaf çıkması, bu bağımsızlık hareketinin başarısız olmasındaki nedenlerden birisi olmuştur. Çünkü Döngenler, her ne kadar bu devrimi isteler de niyetleri bağımsız bir ulus devlet kurmak değil; Milliyetçi Kuomintang (KMT) yönetimine bağlı kalmaktı.⁶ Bu süreç zarfında Türkiye, Hindistan, Mısır ve Rusya gibi ülkelerde okuyup Avrupa tarzı eğitim gördükten sonra Doğu Türkistan'a dönen Uygur milliyetçilerinin olduğunu

³ The State Council Information Office of the People's Republic of China, "Xinjiang Population Dynamics and Data", <<http://www.scio.gov.cn/zfbps/32832/Document/1713594/1713594.htm>> Erişim Tarihi 1 Aralık 2022.

⁴ "Qing hanedanı, eyalete Çince'de 'Yeni Sınırlar' anlamına gelen 'Sincan' adını vermiştir. Ancak Sir Aurel Stain ve Sven Hedin gibi birçok batılı kâşifler bölgeyi 'Çin Türkistanı' veya Doğu Türkistan olarak adlandırmıştır." (Roy Anthony Rogers, "Human Rights in Xinjiang 1978-2007: Internationalisation of the Uyghur Dilemma and China's Reaction", The Journal of International Studies, 2020, s.3.)

⁵ Rogers, s.2.

⁶ Nabijun Tursun, "1933 ve 1944 Yıllarında Kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetleri Hakkındaki Kaynaklar ve Bu Kaynakların Değeri", Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, 16, 2020, s.234.

da eklemek gerekir.⁷ Sonuç olarak gelinen noktada, 1933 yılında "Doğu Türkistan Türk İslam Cumhuriyeti"⁸ (TIRET) ve 1944 yılında da "Doğu Türkistan Cumhuriyeti (ETR)" kurulmuştur. 1949'a gelindiğinde ise, Çin Komünist Partisi (ÇKP), Sincan'ın kontrolünü KMT'den almış ve 1955'te Sincan'ın özerk bir bölge olacağını ilan etmiştir.⁹ O zamandan beri de bölge, Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak bilinmektedir.

Bu çalışma, Çin'in Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik insan hakları ihlallerini uluslararası hukuk çerçevesinde ele alarak, mezkûr insan hakları ihlallerinin soykırım olarak kabul edilip edilemeyeceği sorusuna bir cevap niteliği taşımaktadır. Uluslararası hukuk literatüründe bu mesele, genellikle 'İnsanlığa karşı bir suç (*Crime against humanity*)' olarak değerlendirildiğinden, çalışmada öncelikle 'İnsanlığa karşı suçlar' konusuna değinilmektedir. Ancak son zamanlarda bu konu, literatürde artan bir şekilde soykırım (*genocide*) bağlamında analiz edilmekte ve söz konusu devam etmekte olan insan hakları ihlalleri soykırım ya da kültürel soykırım (*cultural genocide*) olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla insanlığa karşı suçlar konusuna değinildikten sonra, çalışmaya konu olan soru ele alınarak 'soykırım' ve özellikle daha yoğun bir şekilde 'kültürel soykırım' konuları üzerinde durulmuştur. Literatürde bu konuya yönelik artan ilgi ve dikkat, böyle bir çalışmanın yapılmasına değer atfetmiştir. Çalışmada benimsenen metodolojik yaklaşım vaka çalışması olup; çalışma, içerik analizi yapılarak elde edilen veriler ışığında hazırlanmıştır.

I. ÇİN'İN UYGUR VE DİĞER TÜRKİ MÜSLÜMANLARA YÖNELİK İNSAN HAKLARI İHLALLERİNE BAKIŞI

Çin'in Uygurlara yönelik insan hakları ihlallerine etki eden faktörler üç maddede sıralanabilir: Çin'in insan haklarına yaklaşımı, ekonomik kalkınma ve ulusal güvenlik endişesi. Çin'in insan haklarına bakışını analiz edebilmek adına, Deng Xiaoping'in fikirleri dikkate değerdir. Ona göre,

⁷ Tursun, s.234.

⁸ "I. Doğu Türkistan Cumhuriyeti, 20. yüzyılda Uygur ve diğer Türkî halklarının bağımsızlık ilan etme ve modern bir ulus devlet kurma konusundaki ilk başarılı girişimiydi. Dikkat çekmek gerekir ki, Doğu Türkistan Cumhuriyeti, Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur ve diğer Türkî halklarının önderlik ettiği bir bağımsızlık hareketinin ürünüydü; hükümeti ve nüfusu ile Kazaklar, Özbekler, Kırgızlar ve diğer Türkî azınlıkları içeren bir Türkî karaktere sahipti." (East Turkistan Government in Exile, "The First East Turkistan Republic", <<https://east-turkistan.net/first-east-turkistan-republic-1933-1934/>> Erişim Tarihi 3 Aralık 2022.)

⁹ Ancak buradaki maksadın, kuruluşunun daha ilk yıllarında ülkede bir iç destek kazanmak ve Han olmayan halkları yatıştırmak olduğu söylenebilir.

“Çin’in insan hakları anlayışı Batı’daki insan hakları anlayışından farklıdır. Dolayısıyla Çin’in insan hakları sicilini, Çin değerleriyle bağdaşmadığını düşündüğü Batılı değerlere göre yargılamanın adil olmadığını ifade eder. Ulusal egemenliği korumanın insan haklarından daha önemli olduğunu savunur.”¹⁰ Devletin birincil görevinin ekonomisini geliştirmek olduğundan hareketle, ‘kalkınmanın mutlak bir ilke olduğu’ kanaatindedir. Bunun nedeni, ancak ekonomi geliştirilerek, kapsamlı bir insan hakları garantisi için gerekli maddi temelin atılabileceğidir.¹¹ Ekonominin iyi olmadığı, insanların geçim sıkıntısıyla mücadele ettiği bir ortamda insan haklarından bahsetmek tuhaf karşılanmaktadır. Xiaoping’e göre: “Ulusal egemenlik aslında insan haklarından çok daha önemlidir; ancak Yediler Grubu genellikle Üçüncü Dünya’nın yoksul, zayıf ülkelerinin egemenliğini ihlal eder. İnsan hakları, özgürlük ve demokrasiden söz etmeleri, yalnızca güçlü, zengin, hegemonya peşinde koşan ve güç siyaseti yürüten ülkelerin çıkarlarını korumaya yöneliktir.”¹² “Sincan örneğinde de, eyaletin istikrarı, insan haklarından ödün verecek ölçüde ekonomik kalkınmasını sağlamak için çok önemlidir.”¹³ Sonuç olarak Deng Xiaoping’in yönetiminden bu yana Çin, her zaman ekonomik kalkınmanın insan hakları normlarının yerini aldığını savunmuştur. Ulusal güvenlik konusuna gelirse, Çin, Xiaoping döneminden itibaren azınlıklara belirli haklar vermiş olsa da, Sincan’daki herhangi bir ayrılıkçı girişimi hoş karşılamamakta ve ulusal çıkarların korunması adına kararlı adımlar atmaktadır. 2002 yılından beri ise, eylemlerine meşru bir çerçeve kazandırmak amacıyla, “Teröre karşı savaş” mottosunu kullandığı görülmektedir. Sonuç olarak, ÇKP rejiminin, insan haklarına bakışı Batı’dan oldukça farklıdır. Çin’in demografik yapısı düşünüldüğünde, ekonominin Çin için bir beka meselesi olduğunu söylemek mümkündür. Çin’in Türkî Müslümanlara yönelik muameleleri; ideoloji, ekonomi ve güvenlik hususunda duyulan tehditler çerçevesinde şekillenmektedir.

¹⁰ Ann E. Kent, “Between Freedom and Subsistence: China and Human Rights”, Oxford University Press, 1994, s.75.

¹¹ Zhu Majie, “Deng Xiaoping’s Human Rights Theory”, Cultural Impact on International Relations, 2002, s.79-89.

¹² Ann E. Kent, “Between Freedom and Subsistence: China and Human Rights”, Oxford University Press, 1994, s.75

¹³ Kent, s.75.

II. ÇİN’İN UYGUR VE DİĞER TÜRKİ MÜSLÜMANLARA YÖNELİK İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

Günümüzde Çin’in Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik pek çok insan hakları ihlalleri bulunmaktadır. ÇKP’nin daha ilk yıllarından itibaren devam etmekte olan söz konusu ihlaller, Çin’in “Şiddetli Terörizme Karşı Sert Saldırı Kampanyası” (*Strike Hard Campaign Against Violent Terrorism*) kapsamında 2014 yılından bu yana farklı bir boyut kazanmıştır. Bu ihlaller şu 8 maddede sıralanabilir:

A. Toplu Keyfi Gözaltı Ve Tutuklama

Uygur ve diğer Türkî Müslümanların toplu olarak keyfi gözaltına alınmaları ve tutuklanmalarının en az 2016’dan beri devam ettiği belgelenmiştir.¹⁴ O zamandan beri gözaltına alınanların sayısı bilinmemekle beraber sözde ‘siyasi eğitim’ kamplarında (*Vocational education and training centers*) bir milyondan fazla insanın alıkonulduğu tahmin edilmektedir.¹⁵ “Birçok Türkî Müslüman, aile üyelerinin yarısından fazlasının siyasi eğitim kamplarında, yargılama öncesi gözaltı merkezlerinde veya hapisanelerde tutulduğunu bildirmiştir.”¹⁶ Siyasi eğitim kamplarında tutulananların çoğu hiçbir zaman herhangi bir suçla itham edilmemekte ve yasal süreç haklarına saygı gösterilmemektedir. Çinli yetkililer, yerel yetkililere, tutukluların akrabalarına sevindiklerinin suçlu olmadığını, bunun yerine “sağlıksız düşüncelerle enfekte olduklarından” kendi iyilikleri için tutulduklarını kabul etmelerini

¹⁴ Human Rights Watch, “China: Free Xinjiang ‘Political Education’ Detainees”, <<https://www.hrw.org/news/2017/09/10/china-free-xinjiang-political-education-detainees>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

¹⁵ Adrian Zenz, “New Evidence for China’s Political Re-Education Campaign in Xinjiang”, China Brief, 2018, <<https://jamestown.org/program/evidence-for-chinas-political-re-education-campaign-in-xinjiang>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Chinese Human Rights Defenders, “China: Massive Numbers of Uyghurs and Other Ethnic Minorities Forced into Re-education Programs”, 2018, <<https://www.nchr.org/2018/08/china-massive-numbers-of-uyghurs-other-ethnic-minorities-forced-into-re-education-programs>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), “Concluding observations on the combined fourteenth to seventeenth periodic reports of China (including Hong Kong, China and Macao, China)”, CERD/C/CHN/CO/14-17, 2018, <<https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/cerdcchnco14-17-concluding-observations-combined-fourteenth>> Erişim Tarihi 2 Ekim 2023.

¹⁶ Human Rights Watch, “Break Their Lineage, Break Their Roots”, Stanford Law School, 2021, <https://www.hrw.org/report/2021/04/19/break-their-lineage-break-their-roots/chinas-crimes-against-humanity-targeting#_ftn53> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022, s.13.

söylemektedir.¹⁷ Ancak 2020'de 'Uyğur İnsan Hakları Projesi' tarafından sızdırılan 'Karakaş' belgesinde; 26 hassas ülkeden¹⁸ herhangi birine seyahat, yurtiçinde herhangi bir seyahat veya temas, yetkililerin bilgisi dışında hacca gitme, pasaport başvurusunda bulunma, yurtdışındaki biriyle iletişim kurma, telefonda yanlışlıkla bir uluslararası web sitesine tıklama, oruç tutma, dua etme veya dini etkinliklere ve törenlere katılma, dini eğitim alma, 'yoğun dinsel atmosfere' sahip bir aileye sahip olma, başörtüsü takma, başörtülü bir eşe sahip olma, sakal bırakma gibi her türlü dini öğeyi çağrıştıran söylem ve davranış ile birlikte devletin doğum kontrol politikalarını ihlal etme gibi nedenlerle Uyğurların gözaltına alındıkları ve tutuklandıkları ortaya çıkarılmıştır.¹⁹

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR-BMİHYK), 31 Ağustos 2022'de, Sincan Uyğur Özerk Bölgesi'ndeki olaylar hakkında doğrudan ve ilk elden bilgi sahibi olan 40 kişi (24 kadın ve 16 erkek; 23 Uyğur, 16 etnik Kazak, 1 etnik Kırgız) ile yaptığı derinlemesine görüşmelere dayanan ve konuyla ilgili mevcut kaynakların da -kamuya açık resmi belgeler, uydu görüntüleri, mahkeme kararları, bu konudaki akademik çalışmalar ve diğer kurumlar tarafından sunulan materyaller vs.-değerlendirildiği bir rapor yayınlamıştır.²⁰ Buna göre; görüşülen kişilerden 26'sı 2016 yılından bu yana Sincan'daki çeşitli kamplarda alıkonulduklarını veya çalıştıklarını belirtmiştir.²¹ Görüşülen kişilerden 2017-2019 yılları arasında alıkonulanların çoğunluğunun, söz konusu kamplara sevk edilmeden önce bir polis karakolunda tutuldukları, kendilerine kampa gitmek zorunda olduklarının söylendiği ve kendilerine alternatif bir seçenek sunulmadığı,

¹⁷ Austin Ramzy, Chris Buckley, "Absolutely No Mercy": Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims," New York Times, 2019, <<https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html>> Erişim Tarihi 2 Ekim 2023.

¹⁸ Afganistan, Cezayir, Azerbaycan, Mısır, Endonezya, İran, Irak, Kazakistan, Kenya, Kırgızistan, Libya, Malezya, Nijerya, Pakistan, Rusya, Suudi Arabistan, Somali, Güney Sudan, Suriye, Tacikistan, Tayland, Türkiye, Türkmenistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Özbekistan, Yemen. Business Insider, 2018, <<https://www.businessinsider.com/china-gives-these-excuses-to-imprison-uyghur-ethnic-minority-2018-9>> Erişim Tarihi 2 Ekim 2023.

¹⁹ Uyghur Human Rights Project, "Ideological Transformation", 2020, <https://docs.uhrp.org/pdf/UHRP_QaraqashDocument.pdf> Erişim Tarihi 2 Ekim 2023, s.10-17.

²⁰ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, "Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People's Republic of China", 2022, Erişim Tarihi 2 Ekim 2023.

²¹ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 2022, s.2.

kampa gönderilmeden önce veya orada buldukları süre boyunca herhangi bir noktada bir avukata erişemedikleri, bazılarının kampa yerleştirilmeden önce polis karakollarında uzun sorgulamalara tabi tutuldukları ifade edilmektedir.²² Sonuç olarak, raporda; daha önce uluslararası gazeteciler, araştırmacılar, sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları ve medya kuruluşları tarafından ortaya konan bulgular teyit edilmiştir. Uyğur ve diğer Türkî Müslümanlar, bölge genelindeki kamplarda kitlesel olarak alıkonulmakta ve hapsedilmekte²³; bu eylemlerin gerekçesi olarak da sözde 'terörizm, dini aşırılık ve bölücülük' ifadeleri ileri sürülmektedir.

Mevcut argümanlar değerlendirilecek olursa; Çin'in mevzu bahis keyfi gözaltı ve tutuklama eylemleri, hem İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (1948) 9.Maddesi'ni²⁴ hem de Kişisel ve Siyasî Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (1966) 9 ve 10. Maddelerini²⁵ ihlal etmektedir. Ayrıca Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'ne (1998) göre insanlığa karşı bir suç teşkil edebilir.²⁶

²² United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 2022, s.13.

²³ Bkz. Tahir Hamut Izgil, "If I left, I'd have to go without a word": how I escaped China's mass arrests", The Guardian, 2023, <<https://www.theguardian.com/world/2023/aug/01/my-escape-from-chinas-mass-arrests-uyghurs-xinjiang-reeducation-camps>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2023. ; Willem Marx, Olivia Sumrie, "Uighurs accuse China of mass detention, torture in landmark complaint", NBC News, 2020, <<https://www.nbcnews.com/news/world/uyghurs-accuse-china-mass-detention-torture-landmark-complaint-n1239493>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Reuters, "Tracking China's Muslim Gulag", 2018, <<https://www.reuters.com/investigates/special-report/muslims-camps-china/>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Chinese Human Rights Defenders, "China: Massive Numbers of Uyghurs & Other Ethnic Minorities Forced into Re-education Programs", 2018, <<https://www.nchr.org/2018/08/china-massive-numbers-of-uyghurs-other-ethnic-minorities-forced-into-re-education-programs/>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Austin Ramzy, Chris Buckley, "Absolutely No Mercy": Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims", The New York Times, 2019, <<https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html>> Erişim Tarihi 2 Ekim 2023.

²⁴ "Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulanamaz veya sürülemez." <<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

²⁵ "Herkes, kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği hakkına sahiptir. Hiç kimse keyfi olarak gözaltına alınamaz veya tutulamaz. Hiç kimse hukukun öngördüğü sebepler ve usuller dışında özgürlüğünden yoksun bırakılamaz. Gözaltına alınan bir kimse, gözaltına alınma sebepleri hakkında gözaltına alındığı sırada ve kendisine isnat edilen suçlar konusunda derhal bilgilendirilir..."

<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

²⁶ 7.madde, "(e) Uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsedme veya fiziksel

B. İşkence

Sincan'da 2018 yılından bu yana, gözaltında veya serbest bırakıldıktan kısa bir süre sonra, çok sayıda ölüm vakası rapor edilmiştir.²⁷ 'Sincan Mağdurları Veri Tabanı' (*The Xinjiang Victims Database*), Sincan'ın çeşitli yerlerinde, çoğu gözaltındayken ve bazıları da maruz kaldıkları yaralanmalardan kaynaklanan komplikasyonlar nedeniyle serbest bırakıldıktan sonra olmak üzere 177 tutuklunun öldüğünü belirtmiştir.²⁸ Özgür Asya Radyosu da (*Radio Free Asia*) 2018 yılında Aksu vilayetindeki sadece bir kampta 150 olmak üzere diğer kamplarda da 4 kişinin öldüğünü bildirmiştir.²⁹ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (*Human Rights Watch*) 2018 tarihli bir raporunda; Sincan'da polis gözaltı tesisi personelinin tutukluları dövdüğü, onları tavanlara ve duvarlara astığı, zorla uykusuz bıraktığı ve uzun süre zincire vurduğu belgelenmiştir.³⁰ Bu sözde siyasi eğitim kamplarında ve polis gözaltı merkezlerinde alıkonulmuş olan eski tutuklular, 'fiziksel ve psikolojik cezalar uygulandığını, ağır gözaltı koşullarına karşı özellikle savunmasız olan kişilere kötü muamele yapıldığını, tıbbi bakım sağlanmadığını, intihar girişimlerinde bulunulduğunu ve bazılarının polis sorgulamaları sırasında "kaplan sandalyeler"³¹ olarak bilinen metal

özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme", <http://www.ceidizleme.org/ekutuphanesim/dosya/459_1.pdf, <<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

²⁷ Human Rights Watch, "Break Their Lineage, Break Their Roots", Stanford Law School, 2021, s.19-21. / Xinjiang Victims Database, <<https://shahit.biz/eng/#home>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

²⁸ "177 kişiden 124'ü gözaltında ölmüştür; bu sayının 101'i Uygur, 20'si Kazak ve 1'er tanesi Han, Tatar ve Uygur-Kazak'tır. Rakamlar veri tabanının filtre işlevi kullanılarak oluşturulmuştur." (Human Rights Watch, 2021, s.19. / Xinjiang Victims Database, <<https://shahit.biz/eng/#filter>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.)

²⁹ "At Least 150 Detainees Have Died in One Xinjiang Internment Camp: Police Officer," Radio Free Asia, 2019, <<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/deaths-10292019181322.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.; "Uyghur Father of Two Dies After Falling Ill in Xinjiang Re-Education Camp," Radio Free Asia, 2018, <<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/father-04122018153525.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; "Uyghur Man Buried Amid Strict Security After Latest Xinjiang Reeducation Camp Death," Radio Free Asia, 2018, <<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/gulja-burial-06082018164250.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; "Uyghur Teenager Dies in Custody at Political Re-Education Camp," Radio Free Asia, 2018, <<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/teenager-03142018154926.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; "Elderly Uyghur Woman Dies in Detention in Xinjiang 'Political Re-Education Camp,'" Radio Free Asia, 2018, <<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/woman-05242018164854.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

³⁰ Human Rights Watch, 2021, s.19-21.

³¹ Bkz. Human Rights Watch, "Tiger Chairs and Cell Bosses", <<https://www.hrw.org/>

sandalyelere bağlandığını söylemişlerdir.³² Örneğin; eski Uygur tutuklulardan 'Mihrigül Tursun' üç ay süren gözaltı süresince dokuz kişinin ölümüne tanık olduğunu, Türk dillerinde herhangi bir ifadenin cezalandırıldığını, çırılçıplak soyulduğunu, zorla tıbbi muayeneden geçirildiğini, sorgulanırken elektroşok uygulanıp dövuğünü, el ve ayak bileklerinden zincirlenmiş onlarca kadının tuvalet ihtiyaçlarının beklendiği aynı 420 metrekarelik yer altı hücresine konulduğunu ve hücrenin havalandırma için tavanda sadece küçük bir deliğe sahip olduğunu ve aynı zamanda tutukluların ÇKP ve Şi Ciping'i selamlayan şarkılar söylemeye zorlandığını dile getirerek söz konusu işkencelerin boyutunu ortaya koymuştur.³³ Sonuç olarak, hem OHCHR hem İnsan Hakları İzleme Örgütü ve diğer kuruluşlar, sözde siyasi eğitim kamplarında ve/veya polis gözaltı tesislerinde yetkililer tarafından gözaltında tutulanlara işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleler yapıldığını doğrulamıştır.³⁴

Çin'in söz konusu işkence eylemleri, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 5. Maddesi'ne³⁵ aykırı ve yasa dışıdır. Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 7.Maddesi'ni³⁶ ve İşkenceye Ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı Veya Onur Kırıcı Muamele Veya Cezaya Karşı Sözleşme'nin (1984) 2.Maddesi'ni³⁷ ihlal etmektedir. Bununla birlikte, Uluslararası Ceza

report/2015/05/13/tiger-chairs-and-cell-bosses/police-torture-criminal-suspects-china> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

³² Human Rights Watch, "Eradicating Ideological Viruses", 2018, s. 41-42. <<https://www.hrw.org/report/2018/09/10/eradicating-ideological-viruses/chinas-campaign-repression-against-xinjiangs>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

³³ Human Rights Watch, 2021, s.19-21. / Harry Cockburn, "Muslim woman describes torture and beatings in China detention camp: 'I begged them to kill me'," The Independent, 2018, <<https://www.independent.co.uk/news/world/asia/uyghur-muslim-china-mihri-gul-tursun-torture-reeducation-camps-a8656396.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

³⁴ Bkz. OHCHR, "Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People's Republic of China", 2022, Erişim Tarihi 2 Ekim 2023, s.21-25.

³⁵ "Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayriinsani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz." <<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

³⁶ "Hiç kimse işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz. Ayrıca hiç kimse, serbest iradesi olmadan tıbbi veya bilimsel bir deneye tabi tutulamaz." <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

³⁷ "Her bir taraf devlet kendi egemenliği altındaki ülkelerde işkence fiillerinin işlenmesini önlemek için etkili yasal, idari, yargısal veya diğer tedbirleri alır. Her ne olursa olsun, savaş durumu, savaş tehdidi, iç siyasal huzursuzluk veya diğer olağanüstü hal gibi her hangi bir

Mahkemesi Roma Statüsü'nün 7.Maddesi'ne³⁸ göre, insanlığa karşı bir suç teşkil edebilir.

C. Zoraki Kayıp

Pek çok vakada akrabalar, alıkonulan aile üyelerinin nerede ve ne durumda olduğu hakkında hiçbir haber alamamaktadırlar. Ancak bazı vakalarda yakınlar “aile üyeleri resmi bir cezaevine nakledildiklerinde, eğer nakledilirlerse,”³⁹ bilgi sahibi olabilmektedirler. Zoraki kayıp vakaları OHCHR'nin 2022 tarihli raporunda da doğrulanmıştır. Bu rapora göre; bazı vakalarda, kişiler, aile üyelerinin nerede oldukları, merkezlere sevk edilme nedenleri veya ne kadar süreyle tutulacakları konusunda bilgilendirilmemektedir.⁴⁰ “İlk elden anlatılanlar, ailelerin bilgilendirilmesinin bir politika meselesi olarak değil, daha ziyade aile üyelerinin nerede olduklarına dair ısrarlı bilgi alma girişimlerinin ardından geçici olarak yapıldığını göstermektedir.”⁴¹ Görüşülen kişilerden bazıları aile üyelerinin bir kampa veya başka bir gözaltı merkezine götürüldüğünü biliyor veya bundan şüpheleniyor gibi görünse de, çoğu durumdan emin değildi ve yetkililerle nerede olduklarını tam olarak öğrenme girişimlerine rağmen akıbetleri bilinmiyordu. Aynı şekilde, eski tutuklular da kamplarda kaldıkları süre boyunca aileleriyle hiç temas kurmadıklarını ve ailelerinin nerede olduklarını bilmediklerini söylediler. Yaklaşımındaki farklılıklar açık olmamakla birlikte, bazı tutukluların gözetim ve denetim altında ara sıra aile ziyaretleri veya telefon görüşmeleri yapmalarına izin verilmiştir.⁴²

Zoraki kayıp vakalarıyla ilgili bilgi eksikliği, bireylerin Çinli

yetkililerden devlet tarafından gözaltına alınanların hala hayatta ve iyi olduklarına dair kanıt talep ettiği ‘#MeTooUyghur’ (#MenmuUyghur) sosyal medya kampanyasının ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁴³ Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde sevdiklerinin nerede olduğunu öğrenmek isteyen sürgündeki aile üyelerinin kullandığı bir platform olan Sincan Mağdurları Veri Tabanında yüzlerce “kayıp kişi” olduğu ileri sürülen kayıtlar bulunmaktadır. 9 Nisan 2021 tarihinde Pekin'de düzenlenen bir basın toplantısında yetkililer, Sincan Mağdurları Veri Tabanında yer alan 12.050 kişiden 10.708'inin varlığını teyit ettiklerini kabul etmiştir. 1.342 hesabın ‘sahte’ bireylere ait olduğu; 10.708 kişiden 6.962'sinin ‘normal bir hayat sürdüğü’, 3.244'ünün terör eylemleri ve diğer cezai suçlardan hüküm giydiği ve ceza aldığı, 238'inin ‘hastalık ve diğer nedenlerden’ öldüğü ve 264'ünün yurtdışında yaşadığı bildirilmiştir. Ancak yetkililer bu kişilerin isimlerini ya da hapis cezasına çarptırılanların hangi mahkeme kararıyla mahkûm edildiklerini açıklamamışlardır.⁴⁴

OHCHR tarafından, yakınlarının yerlerini bulma umuduyla ‘Sincan Mağdurları Veri Tabanı’ ve diğer sitelerde paylaşımda bulunan aile üyeleriyle yapılan onlarca röportaj, açıklama istemek için Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki yerel yetkililerle iletişime geçmeye çalışan aile üyelerinin kaydettiği ses kayıtları vs. pek çok kaynak incelenerek bu konudaki bulgular ortaya konmuştur. Bu bulgular neticesinde Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik zoraki kayıp suçları teyit edilmiştir.

Söz konusu zoraki kayıp eylemleri, “Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin (2010) 1.Maddesi'ni⁴⁵ ihlal etmektedir. Bununla birlikte, Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü'nün 7.Maddesi'ne⁴⁶ göre insanlığa karşı bir suç teşkil edebilir.

istisnai durum, işkenceyi haklı göstermek için ileri sürülemez. Bir amirin veya bir kamu makamının verdiği bir emir, işkenceyi haklı göstermek için ileri sürülemez.” <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093751bm_10.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

³⁸ “İşkence, yasal yaptırımlardan kaynaklanan, kaza eseri ya da yaptırımın doğasından kaynaklanan acı ve ıstırap hariç olmak üzere, gözaltında bulunan veya sanığın gözetiminde bulunan bir kişinin, fiziksel ya da ussal olarak şiddetli acı veya ıstırap çekmesini bilerek sağlama anlamına gelir.”

<http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf,<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

³⁹ Human Rights Watch, 2021, s. 21-22.

⁴⁰ OHCHR, “Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People's Republic of China”, 2022, s.40-41. Erişim Tarihi 2 Ekim 2023.

⁴¹ OHCHR, 2022, s. 40,41.

⁴² OHCHR, 2022, s. 41,42.

⁴³ Human Rights Watch, 2021, s. 21-22.

⁴⁴ OHCHR, 2022, s. 41.

⁴⁵ “Hiç kimse zorla kaybedilmeye maruz bırakılamaz. Fiili savaş durumu, savaş tehdidi, ülke içinde siyasal istikrarsızlık veya başka herhangi bir kamusal acil durum dâhil olmak üzere, hangi istisnai koşullar söz konusu olursa olsun, bunlar zorla kaybedilme olayları için gerekçe olarak ileri sürülemez.” <<https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/bm-butun-kisilerin-zorla-kaybedilmeden-korunmasına-dair-uluslararasi-sozlesme.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁴⁶ “İ)Zoraki kayıplar, bir devlet veya siyasi bir örgüt tarafından ya da onların yetkisi, desteği ve bilgisi dâhilinde, kişilerin gözaltına alınması, tutuklanması veya kaçırılmasını takiben, bu kişilerin uzunca bir süre, kanun korumasından uzak tutulması amacıyla, nerede oldukları ve akıbetleri hakkında bilgi vermeyi reddetme ve bu kişilerin özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları bilgisini inkâr anlamına gelir.”

<http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf,<https://www.icc-cpi.int/>

D. Kitlesele Gözetim

Çin her ne kadar ülke genelinde kitlesele bir gözetim uygulasa da, Sincan'daki Türkî Müslümanlara yönelik daha saldırgan bir politika izlemektedir.⁴⁷ Hükümet, insanları birbirleri hakkında bilgi vermeye teşvik etmekte ve Türkî Müslümanları izlemek için hükümet yetkililerini görevlendirmektedir.⁴⁸ Örneğin, “on hane, bir birim” politikası kapsamında, on haneden oluşan gruplar birbirlerini izlemekten sorumlu tutulmakta ve herhangi bir hane tarafından yapılan ihlaller için toplu cezalandırmayla karşı karşıya kalınmaktadır. Yüz binlerce hükümet kadrosu ağırlıklı olarak kırsal bölgede konuşlanarak düzenli olarak insanları ziyaret etmekte ve düzenli olarak Sincan sakinlerinin evlerinde kalmaktadırlar.⁴⁹ Sincan'da yüz binlerce hükümet kadrosunun köylere yerleştirildiği, insanları düzenli olarak ziyaret edip gözetlediği ve siyasi propagandaya maruz bıraktığı ‘fanghuiju’ ekiplerinin konuşlandırılması, ‘Sert Saldırı Kampanyasının’ en önemli özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁵⁰

Kitlesele gözetim, yüksek teknolojik araçlarla desteklenerek Türkî Müslümanların biyometrik verileri kapsamlı olarak ve zorla toplanmaktadır. 12-65 yaş arasındaki tüm Sincan sakinlerinden DNA örnekleri, parmak izleri, iris taramaları ve kan türleri kayıt altına alınmaktadır.⁵¹ Bu gözetim biçimlerine ek olarak, eski tutuklular ve yakınları, düşüncelerinin “istikrarlı” olup olmadığı; “hatalarını fark edip edemedikleri” ve “samimi bir pişmanlık tutumuna” sahip olup olmadıkları gibi ölçütlere göre ruh hallerini ve davranışlarını düzenli olarak değerlendiren ve kaydeden yerel yetkililer tarafından sık sık izlenmektedir. Bazıları yerel kadrolardan günlük ziyaretler almakta ve her sabah imza atmak ve akşamları yoklamaya katılmak zorunda kalmaktadır.⁵² Bununla birlikte, OHCHR'nin 2022 tarihli raporunda da Uygur ve diğer Türkî

[sites/default/files/RS-Eng.pdf](https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/11/10-11-2022)> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁴⁷ Human Rights Watch, 2021, s. 22.

⁴⁸ Human Rights Watch, 2021, s. 22-25. / “Timeline of Chen Quanguo’s Uyghur Region Policy”, Radio Free Asia, <<https://www.rfa.org/english/news/special/uyghur-oppression/>> Erişim Tarihi 2 Ekim 2023.

⁴⁹ Human Rights Watch, 2021, s.22-25.

⁵⁰ Human Rights Watch, 2021, s.23.

⁵¹ Human Rights Watch, 2021, s.22-25.

⁵² Uyghur Human Rights Project, “Ideological Transformation,” s.13. <https://docs.uhrp.org/pdf/UHRP_QaraqashDocument.pdf> ; Bkz. “Mass Surveillance in China”, Human Rights Watch, <<https://www.hrw.org/tag/mass-surveillance-china>> Erişim Tarihi 2 Ekim 2023.

Müslümanlara yönelik kitlesele gözetim faaliyetleri teyit edilmektedir.⁵³

Çin'in söz konusu kitlesele gözetim faaliyetleri, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 12.Maddesi'ni⁵⁴ ve Kişisel ve Siyasî Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 17.Maddesi'ni⁵⁵ ihlal etmektedir.

E. Kültürü Yok Etme

Çin'in yeniden eğitim kampları siyasetinin asıl amacı, Türkî Müslümanların din dâhil olmak üzere kültürüne dair her şeyi yok etmektir.⁵⁶ Birden fazla hükümet platformu, kampların amacının “beyinleri yıkamak” ve “kalpleri temizlemek” olduğunu belirtmektedir.⁵⁷ Tutuklular Çince öğrenmeye zorlanmakta ve başka bir dil konuşmaları yasaklanmaktadır.⁵⁸ Her türlü dini uygulama yasaklanmakta ve tutuklular olağan dini eylemleri yerine getirdikleri için cezalandırılmaktadır. Kampların dışında, Uygur ve diğer Türkî Müslümanlar, Han Çin kültürüne zorla asimile edilmeye ve kültürlerinin içi boşaltılmaya çalışılmaktadır.⁵⁹ Sincan'daki Türkî Müslümanların düzenli olarak Çin bayrağı çekme törenlerine, siyasi beyin yıkama toplantılarına ve bazen de Çince dil kurslarına katılmaları gerekmekte; devlet televizyon programlarını izlemeyi veya devlet radyo programlarını dinlemeyi reddedenlere cezalar

⁵³ OHCHR, “Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People’s Republic of China”, 2022, s. 30-32.

⁵⁴ “Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfi karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmaya hakkı vardır.” <<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁵⁵ “Hiç kimsenin özel ve aile yaşamına, konutuna veya haberleşmesine keyfi veya hukuka aykırı olarak müdahale edilemez; onuru veya itibarı hukuka aykırı saldırılara maruz bırakılamaz. Herkes bu tür saldırılara veya müdahalelere karşı hukuk tarafından korunma hakkına sahiptir.”

<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁵⁶ Human Rights Watch, 2021, s. 25.

⁵⁷ Adrian Zenz, “Wash Brains, Cleanse Hearts: Evidence from Chinese Government Documents about the Nature and Extent of Xinjiang’s Extrajudicial Internment Campaign”, Journal of Political Risk, 7(11), 2019, <<https://www.jpolarisk.com/wash-brains-cleanse-hearts/>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁵⁸ Human Rights Watch, 2021, s.25-31. / Peter Stubbley, “Uighur Muslims forbidden to pray or grow beards in China’s ‘re-education’ camps, former detainee reveals”, The Independent, 2019, <<https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uyghur-muslim-education-camps-forbidden-beards-pray-pork-xinjiang-a8835861.html>> Erişim Tarihi 12 Aralık 2022.

⁵⁹ Human Rights Watch, 2021, s. 27.

verilmektedir. Uygurca ve Kazakça dil öğretim materyallerinin kullanımı yasaklanmaktadır. Ayrıca Müslümanların defin geleneklerine aykırı olarak Sincan sakinlerinin ölü yakma işlemlerini gerçekleştirmek için krematoryum veya gömme yönetim merkezleri kurulmaktadır. Camilere zarar verilmekte ve yıkılmaktadır. Uydu görüntüleri ışığında, Sincan'daki yaklaşık 16.000 caminin, çoğunlukla hükümetin 2017'den bu yana devam eden politikalarının bir sonucu olarak, yıkıldığı veya hasar gördüğünün tahmin edildiği ileri sürülmektedir.⁶⁰ Geriye kalan camilerin birçoğunda ise, tepelerindeki hilallerin kaldırılması ya da duvarlarına 'aşırılıklardan arındırma' veya 'etnik birlik' ile ilgili devlet politikalarının çerçevelenmiş kopyalarının asılması gibi başka şekillerde uygulamalarda bulunulmuştur.⁶¹ Bununla birlikte, Türkî Müslümanlar ile Han Çinlileri arasındaki evlilikler giderek daha fazla teşvik edilmekte ve karma ailelerin çocukları için ayrıcalıklar tanınmaktadır.⁶²

OHCHR'nin 2022 tarihli raporu da bu konuda mevcut ileri sürülen verileri doğrulamaktadır. Buna göre; dini faaliyetler 'devlet kurumlarında, milli eğitim okullarında, kamu kurumlarında ve diğer yerlerde' kesinlikle yasaktır. Çocukların dini faaliyetlere katılmalarına izin verilmemektedir. Ancak hükümet, "Çin toplumuna daha iyi adapte olan ve Çin'in ekonomik ve sosyal kalkınmasında olumlu bir rol oynayabilecek bir "Çin özellikleri taşıyan İslam" biçimini savunduğunu belirtmiştir." Raporda, "*Strike Hard*" kampanyasının bölgedeki dini ve kültürel faaliyetlere yönelik yasal düzenlemelerin genişletilmesine yol açtığı; dini aşırıcılığın kapsamının geniş bir şekilde tanımlandığı; "başörtüsü takma, 'anormal' sakal bırakma, Ramazan ayında restoranları kapatma, 'geçerli bir sebep olmaksızın' ilçeler arası dini faaliyetlere katılma, kutsal kitap öğretme ve vaaz vermek için sosyal medyayı ve interneti kullanma ve bir kişinin çocuğuna Müslüman ismi vermesi" gibi genel dini pratiklerin bile 'dini aşırıcılık' olarak kabul edildiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte, uydu görüntülerinin analizinin, birçok dini mekânın kaldırıldığını veya minarelerin kaldırılması gibi karakteristik tanımlayıcı özelliklerinin değiştirildiğini gösterdiği belirtilerek, daha önce birçok araştırmacı tarafından ortaya konan bulgular teyit edilmiştir. Hükümetin ise dini mekânların yok edildiği veya tahrip edildiği iddialarını sürekli olarak reddettiğine; bunun yerine camilerin bakımsız olduğunun ve güvenliğin

⁶⁰ Nathan Ruser, vd., "Cultural Erasure", Australian Strategic Policy Institute, 2020, <<https://www.aspi.org.au/report/cultural-erasure>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁶¹ Human Rights Watch, 2021, s. 29,30.

⁶² Human Rights Watch, 2021, s. 25-31.

nedeniyle yeniden inşa edildiğinin ileri sürüldüğüne dikkat çekilmiştir.

Söz konusu eylemler, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 18 ve 19. maddelerini⁶³, Kişisel ve Siyasî Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 18,19 ve 27. maddelerini⁶⁴ ve Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dinsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi'nin (1992) 1,2,3,4. Maddelerini⁶⁵ ihlal etmektedir. Bununla birlikte, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 7.Maddesi'ne⁶⁶ göre, insanlığa karşı bir suç teşkil edebilir.

F. Zorla Çalıştırma

Çin'in "atıl işgücü transfer programları (Idle labor transfer programs)" kapsamında Uygur ve diğer Türkî Müslümanları zorunlu çalışmaya tabi tuttuklarına dair çok sayıda güvenilir rapor bulunmaktadır.⁶⁷ Bu işgücü transfer programları "*Strike Hard*" kampanyasından önce, 2006 yılında başlamış ve 2014 yılındaki *Kunming* tren istasyonu saldırısının⁶⁸ ardından ise düşüşe geçmiştir. Ancak programlar, Çin hükümetinin ülke çapındaki

⁶³ "Her şahsın, fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyeti, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini içerir.", "Her ferdin fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzu bahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile atmak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir." <<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁶⁴ "Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir...", "Herkesin, bir müdahale ile karşılaşmaksızın fikirlere sahip olma hakkı vardır...", "Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez." <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁶⁵ "Devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder..." <<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019102843azinlik.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁶⁶ "g)Zulüm, bir grubun veya topluluğun, kimliğinden dolayı, uluslararası hukuka aykırı olarak, temel haklardan ağır bir şekilde mahrum bırakılması anlamına gelir." <http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf,<<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁶⁷ Human Rights Watch, 2021, s. 34.

⁶⁸ "Çin hükümeti saldırıdan Sincan'ın batı bölgesinden gelen aşırı İslamcılarını sorumlu tuttu." (Bkz. BBC News, "Four sentenced in China over Kunming station attack", 2014, <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-29170238>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.)

“yoksulluğu azaltma” çabalarının bir parçası olarak 2017 ve 2018 yıllarında yeniden canlandırılmıştır.⁶⁹ Bu program kapsamında etnik azınlıklar, Sincan’da ve Çin’in başka yerlerindeki fabrikalar da dâhil olmak üzere çeşitli işlere yerleştirilmektedir.⁷⁰ Kanıtlar, tutukluların Sincan’daki siyasi eğitim kamplarından serbest bırakıldıktan sonra zorla çalıştırılmak üzere gönderildiklerine işaret etmektedir. Uydu görüntüleri de yakın zamanda kamplara bağlı ya da yakınlarında, tutukluların düşük maliyetli ya da ücretsiz işgücü sağladığı iddia edilen yeni fabrikaların ortaya çıktığını göstermektedir.⁷¹ “Yayınlanan resmi planlar, programın etnik azınlıkları nasıl disiplinli, vatansever, Çince konuşan endüstriyel bir işgücüne dönüştüreceğini ayrıntılarıyla anlatmaktadır.”⁷² 2018 yılı itibarıyla Çin hükümeti, pamuk ve tekstil endüstrisinde yoksul aile üyeleri, mahkûmların ve tutukluların mücadele eden akrabaları ve siyasi eğitim kampı tutukluları dâhil olmak üzere 450.000 yeni Türkî Müslüman işçinin istihdam edildiğini belgelemiştir.⁷³

Birkaç örnek vermek gerekirse; 2017 tarihli bir devlet televizyonu haberinde, yetkililerin genç bir kadına, evinden uzakta olmak istememesine rağmen bu tür programlara katılması için nasıl baskı yaptığı gösterilmiştir.⁷⁴ Nankai Üniversitesi’nin bu programlarla ilgili sızdırılan bir araştırmasında da, “bazı [ihraç edilen] işçilerin ayrılmak istemedikleri ve ciddi şekilde evlerini özledikleri” anlatılmaktadır.⁷⁵ Shanxi eyaleti gibi Çin’in diğer bölgelerinde de organize işgücü transfer programları mevcuttur; ancak bu işçiler Sincan’dan gelenlerle aynı zorlayıcı koşullara maruz kalmıyor gibi görünmektedir.⁷⁶

OHCHR’nin raporuna göre ise; “istihdam programları, Sincan da dâhil

⁶⁹ Human Rights Watch, 2021, s. 34.

⁷⁰ Human Rights Watch, 2021, s. 34-35.

⁷¹ Chris Buckley / Austin Ramzy, “China’s Detention Camps for Muslims Turn to Forced Labor”, New York Times, 2018, <<https://www.nytimes.com/2018/12/16/world/asia/xinjiang-china-forced-labor-camps-uighurs.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁷² Bernhard Zand / Adrian Zenz, “The Equivalent of Cultural Genocide”, Spiegel Online, 2019, <<https://www.spiegel.de/international/world/chinese-oppression-of-the-uighurs-like-cultural-genocide-a-1298171.html>> Erişim Tarihi 12 Aralık 2022.

⁷³ Human Rights Watch, 2021, s. 34-35.

⁷⁴ John Sudworth, “If the others go I’ll go’: Inside China’s scheme to transfer Uighurs into work”, BBC News, 2021, <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-56250915>> Erişim Tarihi 12 Aralık 2022.

⁷⁵ Human Rights Watch, 2021, s. 35.

⁷⁶ Human Rights Watch, 2021, s. 35.

olmak üzere, Çin’in yoksulluğu azaltma programlarının önemli bir bileşeni olmuştur.”⁷⁷ Hükümetin 2020 tarihli “Sincan’da İstihdam ve İşçi Hakları” başlıklı *white paper* belgelerine göre, 2014’ten 2019’a kadar Sincan’da istihdam edilen toplam kişi sayısı 11,35 milyondan 13,3 milyona yükselerek yüzde 17,2’lik bir artış göstermiştir. Ancak bu programların odak noktası, geleneksel kalkınma göstergelerinin gerisinde kalmış olan güney Sincan olmuştur.⁷⁸ Raporda, “hükümetin yoksullukla mücadele programlarını ‘dini aşırıcılığın’ önlenmesi ve bununla mücadele edilmesiyle yakından ilişkilendirdiği”; “teröristlerin, ayrılıkçıların ve aşırılıkçıların, halkı, Çince dilini konuşma ve yazmayı öğrenme noktasında bir direniş göstermeye, modern bilimi reddetmeye ve mesleki becerilerini, ekonomik koşullarını ve kendi yaşamlarını iyileştirme becerilerini geliştirmeyi reddetmeye teşvik ettiklerini” ve bunun sonucunda insanların uzun vadeli yoksulluğa düştüğünü belirterek, Sincan’daki ‘dini aşırılıkçılık’ ile yoksulluk arasında bir bağın algılanmasına işaret ettiği belirtilmiştir.⁷⁹ Bununla birlikte, “siyasi eğitim kamplarına yerleştirilmeler bağlamında zorla çalıştırma iddialarıyla ilgili olarak, öncelikle hükümetin *white paper* dokümanlarının ve diğer kamuoyu açıklamalarının söz konusu kamplar ile istihdam programları arasında açık bir bağlantı olduğunu gösterdiği” belirtilmektedir. Örneğin, “Sincan’da Mesleki Eğitim ve Öğretim” konulu 2019 tarihli *white paper* dokümanlarında “eğitim ve öğretim merkezlerinde eğitimlerini tamamlayan kursiyerlerin birçoğunun fabrikalarda veya işletmelerde iş bulmaya devam ettiği” belirtilmektedir. Raporda, ayrıca, hükümetin bu tür istihdam programlarının gönüllü iş sözleşmelerine dayandığını belirttiği ancak bu programların kamplarla ve aşırıcılıkla mücadele misyonu ile yakın bağlantısının şüphe uyandırdığı; dolayısıyla bu tür programların ne ölçüde gönüllü kabul edilebileceği sorgulanmıştır.⁸⁰ Sonuçta bu kamplarda sözde ‘eğitim’ yoluyla zorla alıkonulan insanlar söz konusudur. “Sistemdeki bireyler sürekli bir ‘ceza tehdidi’ altındadır. Örneğin, kamplardaki tutuklular OHCHR’ye ‘mezuniyet sürecinin’ bir parçası olarak kamp tesislerinde çalışmak zorunda olduklarını ve tesislerde daha uzun süre tutulma korkusuyla bunu reddetme imkânlarının bulunmadığını söylemişlerdir.”⁸¹ Sonuç olarak; raporda, “sözde eğitim sistemiyle bağlantılı

⁷⁷ OHCHR, 2022, s. 36.

⁷⁸ OHCHR, 2022, s. 36,37.

⁷⁹ OHCHR, 2022, s. 37.

⁸⁰ OHCHR, 2022, s. 37.

⁸¹ OHCHR, 2022, s. 37,38.

olanlar da dâhil olmak üzere, işgücü ve istihdam programlarının doğası veya etkisi bakımından ayrımcı olduğu; zorlama unsurları içerdiği ve hükümet tarafından şeffaf bir şekilde açıklığa kavuşturulması gerektiği yönünde göstergeler bulunduğu” vurgulanmaktadır.

Söz konusu eylemler, Zorla Çalıştırmanın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme'nin (1957) 1.Madde'sini⁸² ihlal etmektedir.

G. Gözaltında Tecavüz, Zorla Kısırlaştırma ve Zorunlu Doğum Kontrol

Gözaltında bulunan Türkî Müslüman kadınlara yönelik cinsel şiddete ilişkin raporlar bulunmaktadır. Mağdurlardan biri olan Tursunay Ziawudun, 2018 yılında dokuz ay boyunca bir kampta tutulduğunu, maskeli erkeklerin kendisine üç kez toplu tecavüz ettiğini, aynı erkeklerin cinsel organına elektroşok uyguladığını ve kamp yetkililerinin kadınları tecavüze uğraması için her gece hücreye kapattıklarını açıklamıştır.⁸³ Buna ek olarak, eski tutuklu ve kamp öğretmenlerinden bazıları, mahkûmların tecavüze uğradığına tanık olduklarını ya da bunu duyduklarını söylemişlerdir.⁸⁴ Uygur kökenli bir siyasi eğitim kampı öğretmeni olan Qulbinur Sedik, polis memurlarının kendisine elektrikli coplar da dâhil olmak üzere kadınlara tecavüz edildiğini söylediğini belirtmiştir.⁸⁵ Sincan'daki ihlalleri belgeleyen Kazakistan'ın önde gelen insan hakları avukatlarından Aina Shormanbayeva, mağdurlardan birinin kendisine siyasi eğitim kampında iki kez toplu tecavüze uğradığını söylediğini aktarmıştır.⁸⁶ Diğerleri ise kasık kıllarının çekilmesi gibi cinsel aşağılanma

hikâyelerini anlatmışlardır.⁸⁷ Bununla birlikte, İnsan Hakları İzleme Örgütü, bu tür suiistimallerin gizli doğası ve hayatta kalanların maruz kalabileceği damgalama nedeniyle, Sincan'daki Türkî Müslüman kadınlara karşı ne ölçüde cinsel şiddet uygulandığının tespit edilemeyeceğini belirtmektedir.⁸⁸

Gözaltında cinsel şiddet vakalarının yanı sıra, Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik 'zorla kısırlaştırma' veya 'zorunlu doğum kontrol' uygulamaları da söz konusudur. 2010 yılından başlayarak, Sincan'da Türkî Müslüman nüfus oranlarında önemli bir artış görülmüş; Çinli yetkililer, bu artışı 'aşırı', 'ulusal güvenliğe tehdit' ve 'dini aşırılık ve bölücülük' için bir katalizör olarak nitelendirmiştir.⁸⁹ Mayıs 2015 tarihli bir hükümet yayınında "dini aşırılığın yeniden evliliklere ve yasadışı fazladan doğumlara yol açtığı" belirtilmiştir.⁹⁰ Yine 2015 yılında Hotan bölge sekreteri tarafından yapılan bir aile planlaması toplantısında, "aşırılıktan arındırmanın, dinin aile planlaması üzerindeki etkisini ve müdahalesini ortadan kaldırmak için bir fırsat olduğu" ileri sürülmüş ve bu görüş Sincan *white paper* belgelerinde de yinelenmiştir.⁹¹ Her ne kadar Çin'de ırk gözetmeksizin onlarca yıldır devam eden tek çocuk politikası 2016 yılında esnetilmiş ve çift başına iki çocuk olarak değiştirilmişse de, *Strike Hard* kampanyası kapsamında Sincan'da bu konuda hiçbir esnetilme olmadığına; aksine politikanın daha da sertleştirildiğine dair göstergeler bulunmaktadır.⁹² Bazı vakalardan örnekler vermek gerekirse; dört çocuk annesi ve eski bir tutuklu olan Rakhima Senbay, kendisine zorla rahim içi doğum kontrol cihazı (RİA) takıldığını söylemiştir.⁹³ Gulzir Mogdyn,

⁸² "...cebri veya mecburi çalıştırmayı menetmeyi ve, siyasi bir cebir veya eğitim tedbiri olarak veya muayyen siyasi fikirlere sahip olan veya bu fikirleri beyan eden şahıslara veya kurulu siyasi, iktisadi veya içtimai nizama karşı ideolojik bakımdan muhalefetlerini izhar eden kimselere bir ceza olarak, iktisadi gelişme gayesiyle el emeğini seferber etme ve el emeğinden faydalanma metodu olarak, çalışma disiplini olarak, grevlere iştirak etmiş olmayı tecziye tedbiri olarak, irki, içtimai, milli veya dini bir tefrik vasıtası olarak, hiçbir şekilde cebri veya mecburi çalıştırmaya başvurmamayı taahhüt eder." <https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377271/lang--tr/index.htm> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁸³ Matthew Hill/David Campanale/Joel Gunter, "Their goal is to destroy everyone: Uighur camp detainees allege systematic rape", BBC News, 2021, <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-55794071>> Erişim Tarihi 13 Aralık 2022.

⁸⁴ Human Rights Watch, 2021, s. 36.

⁸⁵ Ruth Ingram, "Confessions of a Xinjiang Camp Teacher," The Diplomat, 2020, <<https://thediplomat.com/2020/08/confessions-of-a-xinjiang-camp-teacher/>> Erişim Tarihi 15 Aralık 2022.

⁸⁶ Human Rights Watch, 2021, s. 36.

⁸⁷ Human Rights Watch, 2021, s. 36. / Bkz. Amie Ferris-Rotman, "Abortions, IUDs and Sexual humiliation: Muslim women who fled China for Kazakhstan recount ordeals," Washington Post, 2019, <https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/abortions-iuds-and-sexual-humiliation-muslim-women-who-fled-china-for-kazakhstan-recount-ordeals/2019/10/04/551c2658-cfd2-11e9-a620-0a91656d7db6_story.html> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁸⁸ Human Rights Watch, 2021, s. 36-39.

⁸⁹ Adrian Zenz, "Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP's Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang", The Jamestown Foundation, 2020, <<https://jamestown.org/wp-content/uploads/2020/06/Zenz-Sterilizations-IUDs-and-Mandatory-Birth-Control-FINAL-27June.pdf>> Erişim Tarihi 13 Aralık 2022.

⁹⁰ Zenz, 2020, s. 8.

⁹¹ Human Rights Watch, 2021, s.37,38. / Zenz, 2020, s. 7,8.

⁹² Human Rights Watch, 2021, s.39. / Zenz, 2020, s. 15,16.

⁹³ Human Rights Watch, 2021, s. 36, 37. / Amie Ferris-Rotman, "Abortions, IUDs and sexual humiliation: Muslim women who fled China for Kazakhstan recount ordeals", Washington Post, 2019, <https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/abortions-iuds-and-sexual-humiliation-muslim-women-who-fled-china-for-kazakhstan-recount-ordeals/>

Zumrat Dawut ve adı açıklanmayan bir Kazak kadın (davası Kazak hakları savunucusu Aiman Umarova tarafından savunulmaktadır) Sincan'da zorla kürtaja maruz kaldıklarını söylemişlerdir.⁹⁴ Qaraqash Belgesinde listelenen gözaltı nedenleri arasında doğum politikalarının ihlali -çok fazla çocuk sahibi olmak- en yaygın olanıdır ve sızdırılan belgede bildirilen 409 gözaltının 115'i oluşturmaktadır.⁹⁵ Bununla birlikte, Çin, keyfi olarak alıkonulan Uygurların çocuklarını yetimhanelere veya yatılı okullara yerleştirme uygulamasını da zorunlu kılmıştır. Çocuklarını kaybetme tehdidi, Uygur kadınlarını çaresiz bırakarak, Çin hükümetinin isteklerine ve cezalarına boyun eğmelerine neden olmaktadır.⁹⁶

İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre, "kadınların doğurganlığını kontrol etmeye yönelik bu zorlayıcı tedbirlerin 'Strike Hard' kampanyasının bir parçası olarak ne kadar kapsamlı bir şekilde uygulandığı açık değildir."⁹⁷ OHCHR'nin 2022 tarihli raporuna göre ise, çeşitli hükümet belgelerinin, Sincan'daki Türkî Müslümanlar arasındaki doğum sıklığı ile 'dini aşırılıkçılık' arasında açık bir bağlantı olduğu ve bunun Sincan'ın 'terörle mücadele' ve 'dini aşırılıkçılık' karşıtı çerçevesi kapsamında cezalandırıcı tepkiler ortaya çıkardığı teyit edilmiştir.⁹⁸ Raporda, bu politikaların Uygur ve diğer ağırlıklı olarak Müslüman azınlıklara yönelik ayrımcı bir şekilde uygulanmasına ilişkin endişeleri daha da artıran geniş kapsamlı bir dini "aşırılık" kavramıyla bağlantılı olduğunun görüldüğü ifade edilmiştir. "2017 yılından bu yana aile planlaması politikalarının zorlayıcı bir şekilde uygulanması yoluyla üreme

ius-and-sexual-humiliation-muslim-women-who-fled-china-for-kazakhstan-recount-ordeals/2019/10/04/551c2658-cfd2-11e9-a620-0a91656d7db6_story.html> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

⁹⁴ Amie Ferris-Rotman/Aigerim Toleukhan/Emily Rauhala/Anna Fifield, "China accused of genocide over forced abortions of Uighur Muslim women as escapees reveal widespread sexual torture", The Independent, 2019, < <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uighur-muslim-women-abortion-sexual-abuse-genocide-a9144721.html> > Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. /Emily Rauhala/Anna Fifield, "She survived a Chinese internment camp and made it to Virginia. Will the U.S. let her stay?", The Washington Post, 2019, < <https://www.washingtonpost.com/world/2019/11/17/she-survived-chinese-internment-camp-made-it-virginia-will-us-let-her-stay/> > Erişim Tarihi 15 Aralık 2022.

⁹⁵ Uyghur Human Rights Project, "Ideological Transformation", 2020, s. 9.

⁹⁶ Zenz, 2020.

⁹⁷ Human Rights Watch, 2021, s.37. / Maya Wang, "Ending the One-Child Policy Does Not Equal Reproductive Freedom in China," Human Rights Watch, 2015, < <https://www.hrw.org/news/2015/10/29/dispatches-ending-one-child-policy-does-not-equal-reproductive-freedom-china> > Erişim Tarihi 15 Aralık 2022.

⁹⁸ OHCHR, 2022, s. 34,35.

haklarının ihlal edildiğine dair inandırıcı göstergeler bulunmaktadır."⁹⁹ Ancak hükümetin şeffaf olmayan politikaları nedeniyle ortaya çıkan veri eksiklikleri sorunu, üreme hakları ihlallerinin tam kapsamına dair sonuç çıkarmayı zorlaştırmaktadır.¹⁰⁰

Söz konusu eylemler, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 5.Maddesine¹⁰¹ aykırıdır. Bununla birlikte, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 7.Maddesi'ne¹⁰² göre insanlığa karşı işlenmiş bir suç teşkil edebilir.

H. Zorunlu Geri Dönüş, Sürgün ve Zorla Nüfus Nakli

Yurt dışındaki Türkî Müslüman sığınmacıların izleri sürülmekte ve onların gözaltılara geri dönmesi için baskı ve şantaj yapılmaktadır.¹⁰³ Buna yönelik, diğer ülkelerden kişiler hakkında bilgi talep edilmektedir. Diğer ülkelerle yapılan iş birliği çerçevesinde, yurt dışındaki Türkî Müslümanlar, uluslararası hukukun izin verdiği gerekçeler olmaksızın, birçok ülke tarafından sınır dışı edilerek Çin'e geri gönderilmektedir.¹⁰⁴ Birçok vakada,

⁹⁹ OHCHR, 2022, s. 35,36.

¹⁰⁰ OHCHR, 2022, s. 36.

¹⁰¹ "Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayriinsani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz." < <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf> > Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

¹⁰² "g]Irza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkla diğer cinsel şiddet şekilleri."

< http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> > Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

¹⁰³

¹⁰⁴ Asim Kashgarian, "Exiled Uyghurs Fear China's Reach", VOA News, 2022, < <https://www.voanews.com/a/exiled-uyghurs-fear-china-s-reach/6575667.html> > Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Jomana Karadsheh / Gul Tuysuz, "Uyghurs are being deported from Muslim countries, raising concerns about China's growing reach", CNN, 2021, < <https://edition.cnn.com/2021/06/08/middleeast/uyghur-arab-muslim-china-disappearances-cmd-intl/index.html> > Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Helen Davidson, "Chinese agents operating abroad to get Uyghurs deported, ICC told", The Guardian, 2021, < <https://www.theguardian.com/world/2021/nov/11/chinese-agents-operating-abroad-to-get-uyghurs-deported-icc-told> > Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Aakash Hassan, "Uyghur siblings in India jail since 2013 face deportation threat", Al Jazeera, 2023, < <https://www.aljazeera.com/news/2023/6/6/uyghur-siblings-in-india-jail-since-2013-face-deportation-threat> > Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Uyghur Human Rights Project, "New Report Finds Arab States have Deported or Detained 292 Uyghurs at China's Bidding", 2022, < <https://uhrp.org/statement/new-report-finds-arab-states-have-deported-or-detained-292-uyghurs-at-chinas-bidding/> > Erişim Tarihi 6 Eki 2023.

geri dönenlere ne olduğunu öğrenmek mümkün olmamaktadır.¹⁰⁵ 2017 yılında Çin hükümeti, yurtdışında yaşayan Türkî Müslüman öğrencileri 'bölücülük' ve 'dini aşırıcılık' ile suçlayarak geri dönmelerini talep etmiştir. Bu talebin ardından, Çinli yetkililerin bu öğrencilerin aile üyelerini Çin'e dönmeye zorlamak için gözaltına aldıklarına dair haberler çıkmıştır. Çin hükümeti ayrıca yurtdışındaki Türkî Müslümanların geri dönüşü konusunda işbirliği yapmaları için diğer hükümetlere baskı yapmaktadır.¹⁰⁶ Örneğin, 2017 yılında Mısırlı yetkililer Mısır'da yaşayan en az 62 Türkî Müslümanı gözaltı gerekçelerini bildirmeden tutuklamış; avukatlara erişimlerini ve aileleriyle temaslarını engellemiş; en az 12 Türkî Müslümanı ise Çin'e giden bir uçağa bindirmiştir. Bu tutuklama ve sınır dışı etme vakaları, Mısır İçişleri Bakanı Magdy Abd al-Ghaffar ile Çin Kamu Güvenliği Bakan Yardımcısı Chen Zhimin arasında gerçekleşen ve Chen'in Çin hükümetinin "aşırılık yanlısı örgütler" hakkında bilgi alışverişinde bulunmaya istekli olduğunu vurguladığı bir toplantının ardından gerçekleşmiştir.¹⁰⁷

Zorla geri döndürme vakalarının yanı sıra, birçok Türkî Müslüman, zorlayıcı eylemler yoluyla -Çin'deki iş gücü transfer programları kapsamında evinden uzak bir yere nakledilerek zorla çalıştırılma- başka yerlere zorla nakledilmiştir.¹⁰⁸ "Toplu gözaltılar ve eski tutukluların evlerinden uzak işlere yerleştirilmesinden kaynaklanan ayrılıklara ek olarak, Türkî Müslümanların hareketleri üzerindeki kısıtlamaların artması sonucunda birçok aile de

birbirinden ayrılmıştır."¹⁰⁹ "Pasaport kontrollerinin ve sınır geçişlerinin sıkılaştırılması, Sincan'da mahsur kalan bazı çocukların yurt dışına giden ebeveynlerinin yanına gidememesine neden olmuştur."¹¹⁰ Hükümet yurt dışındakilerle teması cezalandırdığı için birçok Türkî Müslüman, küçük çocukları da dâhil olmak üzere, akrabalarıyla kimi vakalarda aylarca kimi vakalarda yıllarca iletişim kuramadıklarını bildirmiştir.¹¹¹ OHCHR'nin 2022 tarihli raporunda ise; Çin'in Türkî Müslümanlara yönelik 'korkutma, tehdit ve misilleme' faaliyetlerine yer verilmiş; hükümetin mağdurları ve onların yurtdışında yaşayan akrabalarını Sincan'da yaşadıklarını anlattıkları için açıkça eleştirmeye devam ettiği ve kamuoyuna açıklanan hikâyeleri itibarsızlaştırdığı belirtilmektedir. "Gözdağı ve tehditler eski tutuklular tarafından da dile getirilmiş, bazıları serbest bırakılmadan önce kamplardaki deneyimleri hakkında konuşmayacaklarına dair bir belge imzalamaya zorlanmıştır."

Söz konusu eylemler, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 9 ve 13.Maddelerini¹¹² ve Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 12.Maddesi'ni¹¹³ ihlal etmektedir. Bununla birlikte Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü'nün 7.Maddesi'ne¹¹⁴ göre insanlığa karşı işlenmiş bir suç teşkil edebilir.

III. İNSANLIĞA KARŞI SUÇLAR

'İnsanlığa karşı suçlar' (*Crimes against humanity*) kavramı, uluslararası teamül hukuku kapsamında gelişim göstermiştir. Kavramın kökeni, 'Nürnberg

¹⁰⁵ Human Rights Watch, 2021, s. 33,34.

¹⁰⁶ Human Rights Watch, 2021, s. 33,34. / Human Rights Watch, "Egypt: Don't Deport Uyghurs to China", 2017, <<https://www.hrw.org/news/2017/07/07/egypt-dont-deport-uyghurs-china>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Matt Rivers/Max Foster/James Griffiths, "Disturbing video shows hundreds of blindfolded prisoners in Xinjiang," CNN, 2019, < <https://edition.cnn.com/2019/10/06/asia/china-xinjiang-video-intl-hnk/index.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Joëlle Garrus, "No place to hide: exiled Chinese Uighur Muslims feel state's long reach," Hong Kong Free Press, 2018, <<https://www.hongkongfp.com/2018/08/19/no-place-hide-exiled-chinese-uyghur-muslims-feel-states-long-reach/>> Erişim Tarihi 6 Ekim 2023.

¹⁰⁷ Human Rights Watch, 2021, s. 33,34.

¹⁰⁸ Bkz. Jomana Karadsheh / Gul Tuysuz, "Uyghurs are being deported from Muslim countries, raising concerns about China's growing reach", CNN, 2021, < <https://edition.cnn.com/2021/06/08/middleeast/uyghur-arab-muslim-china-disappearances-cmd-intl/index.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. ; Asim Kashgarian, "Exiled Uyghurs Fear China's Reach", VOA News, 2022, < <https://www.voanews.com/a/exiled-uyghurs-fear-china-s-reach/6575667.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

¹⁰⁹ Human Rights Watch, 2021, s. 31.

¹¹⁰ Human Rights Watch, "Eradicating Ideological Viruses",s. 5, 83-86.

¹¹¹ Human Rights Watch, 2021, s. 31.

¹¹² "Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulanamaz veya sürülemez.", "Herkes herhangi bir devletin sınırları dâhilinde serbestçe dolaşma ve yerleşme hakkına sahiptir..." <<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

¹¹³ "Bir devletin ülkesinde hukuka uygun olarak bulunan bir kimse, o ülke sınırları içinde seyahat etme özgürlüğüne ve yerleşeceği yeri seçme hakkına sahiptir..."

<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

¹¹⁴ "d)Nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli", uluslararası hukukta izin verilen gerekçeler olmaksızın, belli bir yerde, hukuka uygun olarak ikamet eden insanların sürülmesi ya da başka zorlayıcı fiillerle zorla yer değiştirilmeleri anlamına gelir." <http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf,<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

İlkeleri'ne¹¹⁵ (*Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal – Nürnberg Principles*) kadar uzanmaktadır. Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi'nin¹¹⁶ (*International Military Tribunal*) bir mirası olan ilkeler ile 'barışa karşı suçlar, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar' uluslararası hukuk kapsamında ilk kez tanımlanmıştır. İkelere büyük önem atfedilmiş¹¹⁷ ve BM Genel Kurulu'nun 11 Aralık 1946 tarihli 95(I) sayılı kararı¹¹⁸ ile de onaylanmıştır. Ancak 1998 Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Roma Statüsü'nün 'insanlığa karşı suçlara' ilişkin ilkeleri, bu konudaki en son ve en kapsamlı belge olduğu için, genel kabul görmekte ve esas alınmaktadır. Bununla birlikte, insanlığa karşı suçlara ilişkin henüz bir sözleşme bulunmadığını da belirtmek gerekir. Çin'in Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik insan hakları ihlallerinin literatürde çoğunlukla 'insanlığa karşı suçlar' bağlamında değerlendirildiği söylenebilir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin 2022 tarihli raporunda, söz konusu ihlallerin 'insanlığa karşı suç teşkil edebileceği' ifade edilmiştir.¹¹⁹ İnsan Hakları İzleme Örgütü ise konuyla ilgili olarak "ihlallerin insanlığa karşı suç teşkil ettiği" sonucuna ulaşmıştır. Literatürde bu konudaki değerlendirmelerin

¹¹⁵ United Nations, "Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal", 1950,

<https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022. (Bkz. 6. İlke'nin (c) maddesi ile insanlığa karşı suçlar; "herhangi bir sivil nüfusa karşı işlenen cinayet, imha, köleleştirme, sürgün ve diğer insanlık dışı eylemler veya siyasi, ırksal veya dini nedenlerle yapılan zulümler; bu tür eylemlerin veya bu tür zulümlerin barışa karşı işlenen herhangi bir suçun veya herhangi bir savaş suçunun icrası veya bununla bağlantılı olarak gerçekleştirilmesi" şeklinde tanımlanmıştır.)

¹¹⁶ Almanya'nın Baviera eyaletine bağlı "Nürnberg" şehrinde kurulduğu için "Nürnberg Mahkemesi" olarak da bilinmektedir. Tarihteki ilk uluslararası savaş suçları mahkemesi olarak kabul gördüğünden önemli bir yere sahiptir. (Bkz. The National World War II Museum, "The Nuremberg Trial and its Legacy", <<https://www.nationalww2museum.org/war/articles/the-nuremberg-trial-and-its-legacy#:~:text=The%20first%20international%20war%20crimes,Nazis%20accountable%20for%20their%20crimes.&text=Top%20Image%3A%20Nazi%20defendants%20at,Military%20Tribunal%20in%20November%201945.>>> Erişim Tarihi 5 Ekim 2023.)

¹¹⁷ Bkz. "Barışın çıkarları ve insanlığı gelecekteki savaşlara karşı korumak için, Nürnberg duruşmalarında kullanılan ilkelerin mümkün olan en kısa sürede uluslararası hukukun kalıcı bir parçası haline getirilmesinin belirleyici bir öneme sahip olacaktır." (United Nations Secretary-General, "Supplementary Report on the Work of the Organization (A/65/Add.1)", 24 Ekim 1946, <https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_95-I/ga_95-I_ph_e.pdf> Erişim Tarihi 5 Ekim 2023.)

¹¹⁸ United Nations General Assembly Resolution 95(I), "Affirmation of the Principles of International Law Recognized by the Chapter of the Nürnberg Tribunal", 11 Aralık 1946, <https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_95-I/ga_95-I_ph_e.pdf> Erişim Tarihi 5 Ekim 2023.

¹¹⁹ OHCHR, 2022, s. 43,44.

çoğunluğunu insanlığa karşı suçlar oluşturduğundan bu çalışmada böyle bir bölüme yer verilmesi önemli görülmüştür. Bu bölümde söz konusu ihlallerin insanlığa karşı suç teşkil edebileceği ibaresi kısaca açıklanacak ve bir sonraki bölümde ise söz konusu ihlallerin soykırım teşkil edip edemeyeceği sorusuna cevap verilmeye çalışılacaktır.

Roma Statüsü'ne göre, insanlığa karşı suç sayılabilecek 11 eylem bulunmaktadır: "(a) öldürme; (b) toplu yok etme; (c) köleleştirme; (d) nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli; (e) uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme; (f) işkence; (g) ırza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkla diğer cinsel şiddet şekilleri; (h) paragraf 3'te tanımlandığı şekliyle, her hangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı, bu paragrafta atıf yapılan her hangi bir eylemle veya Mahkemenin yetki alanındaki her hangi bir suçla bağlantılı olarak siyasi, ırki, ulusal, etnik, kültürel, dinsel, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta kabul edilemez diğer nedenlere dayalı zulüm; (i) zoraki kayıplar; (j) ırk ayrımcılığı (*apartheid*) suçu; (k) kasıtlı olarak ciddi ıstıraplara ya da bedensel veya zihinsel veya fiziksel sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler."¹²⁰ Ancak bu eylemlerin insanlığa karşı suç sayılabilmesi için şu 4 şartı sağlaması gerekmektedir: 1) Herhangi bir sivil nüfusa yönelik olmalıdır. Soykırımdaki gibi belirli bir grubu hedef alması; belirli bir ulusal, etnik, ırksal veya dini gruba karşı işlenmesi gerekmez. Bir sivil nüfus olması yeterlidir. 2) Yaygın ve sistematik olmalıdır. Suçların kurban sayısına bağlı olarak büyük ölçekli bir şiddet içermesi veya geniş bir coğrafi alana yayılması (yaygın) ya da yönetsel (sistematik) bir şiddet türünün bulunması gerekir. Tesadüfi veya bireysel şiddet eylemleri bu kapsama girmez. 3) Bilgi dâhilinde işlenmelidir. Yani devlet veya örgüt söz konusu eylemlerden haberdardır. Burada ayrıca belirtmek gerekir ki, "insanlığa karşı suçlar genellikle devlet politikalarının bir parçası olarak işlense de devlet dışı silahlı gruplar veya paramiliter güçler tarafından da işlenebilir."¹²¹ 4) Devlet veya örgüt politikası uyarınca veya bu politikayı ilerletmek için yapılmalıdır. Ayrıca planın veya politikanın açıkça resmi olarak benimsenmesine gerek yoktur.¹²²

¹²⁰Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, 1998, <<https://www.un.org/en/genocideprevention/crimes-against-humanity.shtml>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

¹²¹Trial International, "Crimes Against Humanity", <<https://trialinternational.org/topics-post/crimes-against-humanity/>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

¹²²Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, 1998, <<https://www.un.org/en/genocideprevention/crimes-against-humanity.shtml>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

Sincan'daki Türkî Müslümanlara yönelik insan hakları ihlallerinin, insanlığa karşı suç sayılabilmesi için gereken şartları karşıladığı görülmektedir. Sincan bölgesinde yaşayan Türkî Müslümanlar sivil nüfusu oluşturmaktadır. Sincan bölgesindeki yeniden eğitim kampları ve mevcut politikalardan hareketle Türkî Müslümanların yaygın ve sistematik bir şekilde alıkonularak hapsedilmesi ve saldırılara maruz kalması, “yaygın ve sistematik olma” gerekliliğini karşılamaktadır. Söz konusu suçlar hükümet yetkililerinin bilgisi dâhilinde işlenmektedir. Sızdırılan raporlar bunu göstermektedir. Son olarak, devlet bu suçları aktif olarak desteklemekte ve teşvik etmektedir. Zaten sızdırılan raporlar ve kurbanların ifadelerine bakılırsa, söz konusu suçlar bizzat hükümet yetkililerinin bir politikasıdır. Bununla birlikte Roma Statüsü'nde yer alan köleleştirme maddesini hangi eylemin karşıladığı konusunda soru işaretleri oluşabilir; yeniden eğitim kamplarında keyfi olarak gözaltına alınan ve alıkonulan Türkî Müslümanların zorla çalıştırılması ve salıverilen tutukluların da düşük ücretle veya sıfır ücretle çalıştıkları fabrikalara zorla transfer edilmeleri köleleştirme anlamına gelebilir.¹²³¹²⁴ Ancak “Çin, Sincan'daki tüm insan hakları ihlalleri iddialarını reddetmektedir. Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, Sincan polis dosyalarına yanıt olarak BBC'ye, belgelerin “Çin'i karalamaya çalışan Çin karşıtı seslerin son örneği” olduğunu, Sincan'ın istikrar ve refah içinde yaşadığını ve sakinlerinin mutlu, doyumlu hayatlar yaşadıklarını dile getirdi. Çin, Sincan'daki baskınım, terörü önlemek ve İslamcı aşırılığın kökünü kazımak için gerekli olduğunu ve kampların mahkûmları teröre karşı mücadelede yeniden eğitmek için etkili bir araç olduğunu söylemektedir.”¹²⁵

IV. ÇİN'İN UYGUR VE DİĞER TÜRKİ MÜSLÜMANLARA YÖNELİK İNSAN HAKLARI İHLALLERİ SOYKIRIM TEŞKİL EDER Mİ?

Bu soruya cevap verebilmemiz için öncelikle soykırımı tanımlamamız gerekir. Soykırım kelimesi, ilk kez Polonyalı avukat Raphäel Lemkin tarafından 1944 yılında “*Axis Rule in Occupied Europe*” adlı kitabında kullanılmıştır. Kavram, Yunanca ırk veya kabile anlamına gelen “*genos*” ön ekinden ve öldürme anlamına gelen Latince “*cide*” son ekinden oluşmaktadır.

¹²³ Human Rights Watch, 2021, s. 40-48.

¹²⁴ “Köleleştirme, mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin herhangi birinin veya tümünün, bir kişi üzerinde kullanılması anlamına gelir...” <<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

¹²⁵ BBC News, “Who are the Uyghurs and why is China being accused of genocide?”, 2022, <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-22278037>> Erişim Tarihi 15 Aralık 2022.

Lemkin, bu terimi, hem Holokost sırasında Yahudi halkının sistematik olarak öldürülmesine yönelik Nazi politikalarına hem de tarihteki belirli insan gruplarının yok edilmesini amaçlayan eylemlerin önceki örneklerine bir yanıt olarak geliştirmiştir.¹²⁶ Uluslararası hukuka göre, soykırım, ilk kez 1946 yılında BM Genel Kurulu kararıyla bir suç olarak kabul edilmiştir. 1948 yılında imzalanan “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme”¹²⁷ ile de yasal olarak tanınmıştır. Bunun dışında, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Roma Statüsü'nde de soykırımdan bahsedilir. Ayrıca Gregory H. Stanton'ın¹²⁸ soykırım aşamalarını doktriner bir şekilde sınıflandırdığı çalışması da alana önemli katkılar sunmuştur.

1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne göre; soykırım oluşturan eylemler: a) Gruba mensup olanların öldürülmesi; b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi; c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracığı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek; d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak; e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmektir.¹²⁹ Ancak söz konusu eylemlerin bir soykırım suçu olarak nitelendirilebilmesi için şu iki şartın bulunması gerekir: “*Mens rea*” ve “*Actus reus*”. *Mens rea*, suç işleme niyeti/kasıt anlamına gelir. Yani belirli bir grubu yok etmeye yönelik bir niyetin var olmasıdır ve suçun manevi unsurudur. *Actus reus* ise, maddi suç unsuru anlamına gelir. Yani grubun üyelerine karşı yukarıdaki suç teşkil eden eylemlerin işlenmesidir. Özetle, bir grubu yok etmeye yönelik önce bir niyet ve bunu destekleyen bir eylem olması gerekir. Dolayısıyla yukarıdaki suç teşkil eden eylemler; eğer ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenirse, soykırım olarak nitelendirilebilirler. Ancak burada bir failin soykırıma yönelik niyetini açıkça belirtmesi pek olası değildir. Dolayısıyla niyetin gerçekten

¹²⁶ United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, “Genocide”, <<https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml#:~:text=To%20constitute%20genocide%2C%20there%20must,to%20simply%20disperse%20a%20group.>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

¹²⁷ <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.

¹²⁸ ‘Soykırım Çalışmaları ve Önleme’ alanında profesördür. Soykırım alanındaki çalışmalarıyla tanınır. Aynı zamanda ‘Soykırım İzleme Örgütü’nün de (Genocide Watch) kurucusudur.

¹²⁹ <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.

ne olduğunu anlamak kolay olmamaktadır. Ancak Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin '*Al Bashir*'¹³⁰ davasındaki içtihatları niyet-eylem çıkmazında önemli bir vakadır. Buna göre; *mens rea* şartı için açık bir soykırım niyetine dair kanıt gerekli değildir.¹³¹ Ayrıca Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (ICTY) '*Tolimir*'¹³² davasındaki kararları da buna örnek verilebilir. Karara göre; tüm delillerin bir arada ele alınarak bir çıkarım yapılması ve yapılan çıkarımın da delillere ilişkin tek makul sonuç olması gerektiğidir.¹³³ Stanton ise, soykırımı yeni bir yorum getirir. Soykırım sürecini aşamalandırır ve 10 maddede sıralar; 1.Sınıflandırma; 2.Simgeleştirme; 3.Ayrımcılık; 4.Canavarlaştırma; 5.Örgütlenme; 6.Kutuplaşma; 7.Hazırlık; 8.Zulüm; 9.İmha; 10.İnkâr.¹³⁴ Dolayısıyla soykırımı tanımlamak için birden fazla kaynak bulunmaktadır.

Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik insan hakları ihlallerinin soykırım teşkil edip etmeme sorusuna gelirse, karşımıza birkaç soru çıkmaktadır. Öncelikle 1948 Soykırım Sözleşmesi'ne göre bir suçun soykırım teşkil edebilmesi için gereken *mens rea* şartına burada sahip değiliz. Ancak daha önce bahsedilen *Al Bashir* ve *Tolimir* davalarında, açık bir niyete gerek olmadığı, tüm deliller ve eylemler birlikte değerlendirilerek bir çıkarım yapılabileceği anlaşılmıştır. Dolayısıyla ÇKP'nin bu etnik ve dini grubu yok etmeye yönelik niyeti, örnek davalardan yola çıkılarak; söz konusu delil ve eylemlerden bir çıkarım yaparak bulunabilir. Diğer bir şart olan maddi suç unsuruna gelirse, öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, soykırımın tanımından da anlaşılacağı -ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya

tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen eylemler- üzere mutlaka grup üyelerini öldürmeyi gerektirmeyeceğidir. (b)-(e) eylemlerinden herhangi biri eşit geçerlilikte soykırım kapsamına girebilir. Özetle, zihinsel bir unsur olarak niyete ve fiziksel bir unsur olarak, hedef grubu fiziki olarak kısmen veya bütünüyle ortadan kaldırmak amacıyla yapılan belirli eylemlere ihtiyaç vardır. Buradaki kilit nokta ise, niyettir. Uygur ve diğer Türkî Müslümanlar konusunda söz konusu etnik ve dini grubun kısmen veya bütünüyle yok edilmek üzere öldürülmeye çalışıldığını söyleyemeyiz. Yeniden eğitim kamplarındaki ve gözaltılardaki sınırlı ölümleri bu kapsama alamayız. Ancak elbette Çin'in şeffaf olmayan politikaları ve eylemleri, bölgede tam olarak neler yapıldığını bilmemizi de engellemektedir. (a) maddesi dışındaki diğer maddelerde ise, söz konusu ihlaller soykırım kapsamına girebilir. Yeniden eğitim kamplarıyla birlikte gözaltı ve tutuklamalardaki söz konusu işkenceler, 'grubun mensuplarına yönelik ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi' maddesini karşılamaktadır. Yine bir milyondan fazla insanın yeniden eğitim kamplarındaki yaşam koşulları, maruz kaldıkları davranışlar ve meydana gelen ölümler, 'grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek' maddesini karşılamaktadır. Zorla kısırlaştırma ve zorunlu doğum kontrol uygulamaları, 'grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak' maddesini karşılamaktadır. Türkî Müslümanların çocuklarının ailelerinden alınarak Han Çinlisi ailelere verilmesi, 'gruba mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletmek' maddesini karşılamaktadır. Sonuç olarak, her ne kadar bu konuda örnek davalar olsa da, bu davada soykırım niyetinin eylem ve diğer tüm delillerden yola çıkılarak bulunabilmesi noktasında, kesin bir yargıda bulunmak zordur. Çin'in Uygur ve diğer Türkî Müslümanları fiziki olarak kısmen veya bütünüyle yok etme amacını tespit etmemiz, hem niyet göstergesinin müphemliğinden hem de şeffaf olmayan eylem ve politikardan kısıtlanmaktadır. Ancak burada uluslararası hukuk kapsamında fikir birliğine varılabilecek bir nokta vardır ki; o da Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik 'Kültürel Soykırım' yapıldığıdır. Söz konusu eylem ve politikalarla bir 'kültürel soykırım' denilerek, yeni bir BM Genel Kurul'u kararı ile -Güvenlik Konseyi'nin bu kararı alması, doğal olarak Çin tarafından veto edileceği için ancak Genel Kurul kararı alınabilir- kavramın soykırım kapsamına girdiği kararı alınır, bu davadaki çıkmaz çözülebilir gibi görünmektedir.

Kültürel soykırım kavramının tanımı, ilk kez Raphael Lemkin tarafından yapılmıştır. Lemkin, 1943 yılındaki "*Axis Rule in Occupied Europe*" adlı kitabında soykırım kavramını "siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, biyolojik,

¹³⁰ Ömer Hasan Ahmed el-Beşir, eski Sudan devlet başkanıdır. Al Bashir, 2009'da Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından Darfur'daki iç savaşta soykırım suçu, insanlığa karşı suç ve savaş suçu işlemekle itham edilmiştir. <<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/AlBashirEng.pdf>> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.

¹³¹ Bkz. Cornell Law School, "Genocide", <<https://www.law.cornell.edu/wex/genocide>> Erişim Tarihi 6 Ekim 2023.

¹³² Zdravko Tolimir, eski bir Sırp generaldir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) tarafından, Bosna iç savaşında Boşnaklara yönelik soykırım suçu, insanlığa karşı suç ve savaş suçu işlemekle yargılanıp 2012 yılında ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. <<https://www.icty.org/en/case/tolimir>> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.

¹³³ Vincent Lefebvre, "Accountability for Uyghur Cultural Genocide under International Law: Call for an Overhaul of the International Treaties Framing the Crime of Genocide", Grow, 2022, <<https://www.growthinktank.org/en/accountability-for-uyghur-cultural-genocide-under-international-law-call-for-an-overhaul-of-the-international-treaties-framing-the-crime-of-genocide/>> Erişim Tarihi 25 Aralık 2022.

¹³⁴ Gregory H. Stanton, "Ten Stages of Genocide", 2012, <<http://genocidewatch.net/wp-content/uploads/2012/06/The-Ten-Stages-of-Genocide-handout.pdf>>Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.

fiziksel, dini ve ahlakî nitelikte” olarak tanımlamıştır.¹³⁵ “Lemkin, fiziksel bütünlüğe yönelik saldırının ötesine geçen ve hedef grubun kimliğinin özelliklerini yok etmeyi, yerel dili öğrenme ve uygulama yasağı ve dini uygulama yasağı gibi günlük yaşamı düzenlemeyi amaçlayan tüm şiddet türlerini kapsayan bir soykırım anlayışı sunar. Ona göre, ‘soykırımın özü, bir grubun kültürüne yönelik sistematik bir saldırdır’, aksi olamaz. Çoğul olan kültür, farklılık yaratır ve soykırımı oluşturan vahşetler tam da bu kimlik tekilliğine karşı yöneltilir.”¹³⁶ Lemkin, Almanların soykırım tekniklerini ‘siyasi, kültürel, ekonomik, sosyal, fiziksel, biyolojik, dini ve ahlaki soykırım’ olarak sekiz alana ayırmıştır. Kültürel başlığı altında Lemkin, kültürel soykırımın bir parçası olarak gördüğü çeşitli eylemleri sıralamıştır. Nazilerin Nasyonal Sosyalizm ilkelerine riayet eden öğretileri zorunlu kılarak meslek okulları kurması; Polonya’da Polonyalı gençlerin bağımsız ulusal Polonya düşüncesi geliştirebileceği endişesiyle liberal sanat çalışmalarına katılmalarının yasaklanması ve bunun yerine Alman endüstrilerine vasıflı birer işçi olmaları için ticaret okullarına gönderilmeleri, bu eylemlere örnek olarak verilebilir. Hâsılı, Naziler her türlü kültürel faaliyet üzerinde katı denetime sahip olmuştur.¹³⁷ Buradan hareketle, Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik, dini ibadetlerin ve dini eğitimin yasaklanması; başörtüsü takmanın ve sakal bırakmanın yasaklanması; Türkî Müslüman ailelerden çocuklarının zorla alınıp Han ailelere verilmesi; Çince dışında bir dil konuşmanın ve yazmanın yasaklanması; Çince dil kurslarına katılımın zorunlu kılınması; toplumun defin geleneklerinin değiştirilmeye çalışılarak krematoryumların kurulması; camilere zarar verilmesi ve yıkılması; eski tutuklulara 1.000’den fazla Çince karakter öğrenmedikçe ve Çince konuşmadıkça kampları terk etmelerine izin verilmeyeceğinin söylenmesi¹³⁸; tutukluların, kendilerine öz eleştirinin yanı sıra, kültürel ve dini uygulamaları nedeniyle hem arkadaşlarını hem de ailelerini eleştirmeye zorlanması; devlet propagandasını çok iyi uygulayan veya akranlarını özellikle sert bir şekilde eleştirenlerin daha rahat

¹³⁵ Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Carnegie Endowment for International Peace, 1944, s. 79.

¹³⁶ Thomas Johansson, “Cultural Genocide in International Law”, Örebro Universitet, 2019, s. 7.

¹³⁷ Johansson, s.8.

¹³⁸ Human Rights Watch, “Eradicating Ideological Viruses”, 2018, <https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/china0918_web.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022, s. 39.

koşullara nakledilmekle ödüllendirilmesi¹³⁹; Türkî Müslümanlar ile Hanların evliliğinin teşvik edilerek imtiyazlar sunulmasıyla birlikte bunun için şartların da oluşturulması -pek çok genç Türkî Müslüman gencin gözaltına alınması ve geriye parti kadrolarında olan ve görece siyasi ve sosyoekonomik güce sahip olan Han gençlerinin kalarak uygun bir ortamın oluşturulması- gibi pek çok kültürel soykırım kapsamına giren eylem bulunmaktadır.

Nazilerin Yahudilere yönelik soykırım eylemleri, BM’nin bu konuda bir karar almasında itici güç olmuş; BM Genel Kurulu, 1946 tarihli 96 sayılı kararı¹⁴⁰ çıkartmıştır. Genel Sekreter, ilk taslağı hazırlama görevini sekreterliğin insan hakları birimine vermiştir. Birim konuyu üç uzmana; Henri Donnedieu de Vabres, Vespasian V. Pella ve Raphael Lemkin’e danışmıştır. Söz konusu hazırlanan taslakta eylemler üç kategoriye ayrılmıştır: Fiziksel soykırım, biyolojik soykırım, ve kültürel soykırım. Yani Lemkin’in daha önce sekiz kategoriye ayırdığı soykırım kavramının kapsamı üçe indirilmiştir. Buna göre, kültürel soykırım grubun belirli özelliklerini şu eylemlerle yok etme olarak tanımlanmıştır:

“(a) Çocukların zorla başka bir insan grubuna nakledilmesi; (b) Bir grubun kültürünü temsil eden bireylerin zorla ve sistematik olarak sürgüne gönderilmesi; (c) Ulusal dilin özel ilişkilerde dahi kullanılmasının yasaklanması; (d) Ulusal dilde basılan kitapların veya dini eserlerin sistematik olarak imha edilmesi veya yeni yayınların yasaklanması; (e) Tarihi veya dini anıtların sistematik olarak imha edilmesi veya yabancı kullanımlara yönlendirilmesi, belgelerin ve tarihi, sanatsal veya dini değeri olan ve dini ibadette kullanılan nesnelere imhası veya dağıtılması.”¹⁴¹

¹³⁹ Gerry Shih, “China’s mass indoctrination camps evoke Cultural Revolution”, AP News, 2018, <<https://apnews.com/article/kazakhstan-ap-top-news-international-news-china-china-clamps-down-6e151296fb194f85ba69a8b972e4b>> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.

¹⁴⁰ “Genocide is a denial of the right of existence of entire human groups, as homicide is the denial of the right to live of individual human beings; such denial of the right of existence shocks the conscience of mankind, results in great losses to humanity in the form of cultural and other contributions represented by these human groups, and is contrary to moral law and to the spirit and aims of the United Nations.” <<https://www.refworld.org/docid/3b00f09753.html>> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.

¹⁴¹ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: The Secretariat (1947) and Ad Hoc Committee (1948) Drafts, <<http://www.preventgenocide.org/law/convention/drafts/>> Erişim Tarihi 25 Aralık 2022.

Ancak belirtmek gerekir ki, taslağın daha hazırlık sürecinde kültürel soykırım kavramı sorgulanmaya başlanmıştır. Hem Pella hem de Donnedieu de Vabres, kültürel soykırımın soykırım kavramının gereksiz bir uzantısını temsil ettiğini; bu tür bir korumanın azınlık koruması kapsamına girmesi ve soykırım terimi kapsamında olmaması gerektiğini savunmuştur. Ancak Lemkin, kavramın önemi üzerinde ısrar etmiştir. Sonrasında ise, Genel Sekreter, BM Genel Kurulu'nun kararına bağlı olarak, kültürel soykırım kavramını dâhil etmeye karar vermiştir. Ancak daha sonra Çin, Fransa, Lübnan, Polonya, SSCB, ABD ve Venezuela'dan oluşan ikinci bir taslak komitesi kurulmuştur. Ortaya çıkarılan taslak, bu kez kültürel soykırım yine dâhil edilmiş olmakla birlikte, daha az detaylandırılmış ve kapsamı daraltılmıştır.¹⁴² Buna göre,

“Bu sözleşmede soykırım aynı zamanda, ulusal, ırksal veya dini bir grubun dilini, dinini veya kültürünü, üyelerinin ulusal veya ırksal kökenleri veya dini inançları temelinde yok etmek amacıyla işlenen herhangi bir kasıtlı eylem anlamına gelir: 1) Günlük ilişkilerde veya okullarda grubun dilinin kullanılmasının veya grubun dilinde yayınların basılmasının ve dağıtılmasının yasaklanması; 2. Grubun kütüphanelerini, müzelerini, okullarını, tarihi eserlerini, ibadet yerlerini veya diğer kültürel kurumlarını ve nesnelere yok etmek veya kullanılmasını engellemek.”¹⁴³

Ancak bu taslak konusunda da bir fikir birliğine varılamamıştır. Devletler arasında kültürel soykırım maddesinin kaldırılmasını ve kapsamın sadece fiziksel ve biyolojik soykırımla sınırlandırılması gerektiğini belirtenlerin yanı sıra, aksini savunanlar da olmuştur. Örneğin, Pakistan, kültürel ve fiziksel soykırımın bölünmez olduğunu ve birini suç kabul edip diğerini etmemenin mantığa aykırı olduğunu savunmuştur. Ancak Pakistan'ın iddiaları birçok devletten sert eleştiriler almıştır. Bu eleştirilerin hedefindeki nokta, fiziksel ve kültürel soykırımın aynı şey olmadığı olmuştur. Bu fikir, ‘hem gaz odalarındaki toplu katliamları hem de kütüphanelerin kapatılmasını aynı sözleşmeye dâhil etmenin mantıksızlık ve orantısızlık göstereceğini’ belirten Danimarka

¹⁴² Johansson, s. 6-7.

¹⁴³ “In this Convention genocide also means any deliberate act committed with the intent to destroy the language, religion, or culture of a national, racial or religious group on grounds of the national or racial origin or the religious beliefs of its members such as: 1. Prohibiting the use of language of the group in daily intercourse or in schools, or the printing and circulation of publications in the language of the group; 2. Destroying or preventing the use of libraries, museums, schools, historical monuments, places of worship or other cultural institutions and objects of the group.”, <<http://www.preventgenocide.org/law/convention/drafts/>> Erişim Tarihi 27 Aralık 2022.

delegasyonu tarafından açıkça belirtilmiştir. İran da benzer görüşlere sahip olarak fiziksel ve kültürel soykırımın aynı düzeye yerleştirilmemesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca ABD, ‘bir kültürün yok edilmesinin, daha iyi bilinen soykırım kavramıyla, yani üyelerin fiziksel olarak yok edilmesiyle hiçbir ilgisi olmadığını’ ifade ederek pozisyonunu belli etmiştir. Sonuç olarak, mevcut fikir ayrılıkları neticesinde oylamaya gidilmiş ve BM Genel Kurulu 25’e karşı 16 oyla, kültürel soykırımla ilgili III. Madde sözleşmeden çıkarılmıştır.¹⁴⁴ Sonrasında ise, 1948 yılında taslağın son şekli olarak, ‘Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’ imzalanmıştır. Kültürel soykırımın ilk kez tanınma fırsatı bu şekilde yitirilmiştir.

Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik insan hakları ihlallerinin niteliğinin ne olduğu konusunda çeşitli fikirler bulunmaktadır. Çin'in Uygurlara yönelik insan hakları ihlallerinin ‘soykırım’ teşkil ettiğini düşünenlerden biri olan Lefebvre'ye göre; Uygur halkını kısmen veya tamamen yok etmeye yönelik bireysel, toplu veya devlet kastının olup olmadığının tespit edilmesi, bunun bir soykırım ya da insanlığa karşı suç oluşturup oluşturmadığına karar vermek için gereklidir. Ancak bunun tespit edilmesi güçtür. Çünkü Çin'in politikaları ve eylemleri şeffaf değildir. Bununla birlikte yetkililer Uygurlara yönelik politikalarını yoksulluk ve İslami ayrımcılıkla mücadele temelinde gerekçelendirerek kendilerine yönelik iddiaları reddetmektedir. Bu konuda açık niyet beyanları neredeyse hiç bulunmamakla birlikte, mağdurların ifadeleri, STK'lardan ve araştırma enstitülerinden alınan raporlar, sızan Çinli resmi belgeler yoluyla elde edilen veya aktarılan önemli miktarda kanıt, Çinli yetkililerin Müslüman azınlığa karşı soykırım niyetine işaret etmektedir. Özellikle, sızan resmi belgeler, iddia edilen soykırım eylemlerinin Çin'in dikkatlice planlanmış eylemlerinin sonucu olduğunu ve suçun ÇKP'nin en tepesine kadar uzandığını ortaya koymaktadır. ICTY'nin *Tolimir* davasına göre de, böyle bir planın varlığı ilgili kişilere karşı soykırım yapma niyetini açıkça göstermektedir.¹⁴⁵ Lefebvre, argümanlarına ek olarak, 2014'ten bu yana 900.000 ile 1.8 milyon Uygur'un kamplarda keyfi olarak tutulduğunu, Uygurların yavaş yavaş baskın Han kültürüne asimile edildiklerini ve tüm bu şiddet eylemlerinin topluluğun kültürünün ve mirasının yok edilmesine yönelik bir ‘kültürel soykırım’ olduğunu dile getirmektedir. Ancak elbette Çin rejiminin politikalarının şeffaf olmaması sebebiyle de, bu şiddetin yaşam tarzlarına yönelik saldırının ötesine geçip geçmediğinin tespitinin

¹⁴⁴ Johansson, s. 7-9.

¹⁴⁵ Johansson, s. 5.

ve bu saldırıların sistematik olup olmadığının bilinmesinin zor olduğunu sözlerine eklemektedir. Ancak soykırım suçu bir sonuç suçu değil, bir kast suçudur. Dolayısıyla 'Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin amacı da zaten, devam etmekte olan veya gerçekleştirilmek üzere olan herhangi bir imha planının tehdidi altındaki nüfuslara önceden koruma sağlamaktır.¹⁴⁶ Störig ise, Stanton'ın soykırım aşamalarını baz alarak İnşacılık teorisi eşliğinde konuyu analiz etmekte ve her ne kadar soykırımın 10 aşamasından 9. aşamaya (imha) henüz geçilmese de, diğer bütün aşamaların yaşandığı ve sonuç olarak Uygurların bir soykırım kurbanı olduğu sonucuna varmaktadır. Ona göre, olayların soykırımın 10 aşamasına göre tarihsel süreç araştırması, soykırımın gerçekten de ölçülebilir sayıda can kaybının ötesinde bir süreç olduğunu göstermiştir. Kayıpların soykırımı ölçmek sorun teşkil eder. Çünkü ancak geri dönüşü olmayan bir hasar (soykırım) meydana geldiğinde uluslararası müdahaleyi harekete geçirir. Bununla birlikte, Uygurlara yönelik soykırım süreci Sincan'daki terör saldırılarından sonra, 2009 yılında başlamıştır ve 2017'ye kadar yavaş yavaş gelişmiş ve süreç 2017 yılında artık Çin hükümeti için gizli bir soykırım niyetine dönüşmüştür. Bir başka nokta olarak, soykırım uluslararası bir meseledir. Uluslararası sosyal, siyasi ve ekonomik faktörler, soykırımın veya etnik çatışmanın üretilmesine katkı sağlamaktadır. Bu faktörler; Uygurlara yönelik zulmün meşrulaştırıldığı küresel 'teröre karşı savaşı', Müslümanları 'halk şeytani' veya 'uluslararası düşman' olarak etiketleyerek Batı medyasını etkileyen 'küresel islamofobi' içerir. Çin medyası da Batı medyasından etkilenmekte ve söz konusu haberler Çince'ye çevrilerek kamuoyunun bilgisine sunulmaktadır. Dolayısıyla uluslararası medya ve ayrıca güçlü liderler tarafından kullanılan dil, Çin'deki Uygurların ve Müslümanların sınıflandırılmasına ve canavarlaştırılmasına etki etmektedir.¹⁴⁷ Stern ise, gözaltı merkezlerinde Uygurların, yasaları ve komünist parti sözlerini tekrarlamadıklarında siyasi beyin yıkamaya ve işkenceye maruz kaldıklarını; çocukların gelenek ve kültürel kimliğinin aktarımını durdurarak ebeveynlerinden zorla uzaklaştırdığını; Çin'in bu tür eylemlerle Uygurların geleneklerini, değerlerini ve dilini sistematik olarak yok ettiğini ve bu nedenle BM'nin, Uygurlara yönelik muameleyi kültürel soykırım olarak resmen tanınması ve kültürel soykırım faillerini cezai olarak sorumlu tutmak için yeni bir mahkeme oluşturması gerektiğini belirtmektedir.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Johansson, s. 5.

¹⁴⁷ Henrietta Störig, "The Uyghurs of China: A Genocide in the Making", Malmö University, 2020, s. 33-34.

¹⁴⁸ Julia Stern, "Genocide in China: Uighur Re-education Camps and International Response",

Lefebvre ve Störig'in Çin'in Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik insan hakları ihlallerini soykırım olarak değerlendiren çalışmalarının odak noktaları farklılık göstermektedir. Lefebvre'nin argümanlarının işaret ettiği kilit nokta, Çin'in şeffaf olmayan politikalarından dolayı, asıl niyetin ne olduğunun öğrenilmesinin mümkün olmadığıdır. Bu konuda ısrarla *mens rea* şartının aranmasının, "bir suçlunun ben suçluyum (dolayısıyla cezamı hakediyorum)" demesini beklemek gibi nafile bir durum ortaya çıkarttığını söylemek gerekir. Çin kendisine yöneltilen suçlamaları kabul etmek bir yana dursun; söz konusu politikalarını 'yoksulluk' ve 'dini aşırıcılıkla' mücadele ile ilişkilendirmektedir. Lefebvre'nin, Çin'in 'dini aşırıcılık' söylemine karşılık, 'İslamî ayrılıkçılık' ifadesini kullanması da, konunun güvenlik boyutuna dikkat çekmektedir. Literatürde söz konusu ihlalleri soykırım olarak kabul eden çalışmaların genellikle ortak bir paydada bulunduğu söylenebilir. Mağdurların ifadeleri ve Çin'e ait sızan resmi belgeler gibi pek çok kanıtın aranan *mens rea* şartını sağladığı savunulmaktadır. Mevcut verilerin aranan soykırım niyetine işaret ettiği dile getirilmektedir. Bununla birlikte, söz konusu ihlallerin değerlendirilmesi noktasında kimi çalışmaların Stanton'ın soykırım aşamalarını, kimi çalışmaların da Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü ilkelerini temel alması, literatürde bir fikir birliği sağlanması noktasında mevcut atmosferin daha da muğlaklaşmasına neden olduğu söylenebilir. Bu durum her ne kadar literatürdeki zenginliğin bir göstergesi olsa da, bir karmaşıklığa sebep olduğu izlenimini de uyandırmaktadır. Störig'in çalışması buna bir örnektir. Störig, söz konusu ihlalleri Stanton'ın çalışmasını temel alarak değerlendirmiş ve soykırımın ölçülebilir maddi kayıp unsurlarının ötesinde bir niteliğe sahip olduğunu vurgulamıştır. Störig'in Lefebvre'den farklı olarak odaklandığı nokta ise, tarihsel süreç ile birlikte uluslararası sosyal, siyasi ve ekonomik faktörlerdir. Sincan'daki terör saldırılarından sonra soykırım sürecinin başladığını savunmaktadır. Soykırımın maddi kayıp unsurlarının ötesinde bir niteliğe sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak Stern'in çalışması gibi söz konusu ihlalleri kültürel soykırım olarak değerlendiren birçok çalışma da bulunmaktadır. Soykırım niyeti şartının aranmasının tartışmalı doğasının literatürde fikir ayrılıklarının temelini oluşturması gerçeğinden kaçış mümkün görünmektedir. Söz konusu ihlallerde kültürel soykırım teşkil eden eylemlerin varlığı barizdir. Ancak kültürel soykırım kavramının da yasal bir dayanaktan yoksun olması gerçeğinden bir kaçış söz konusu değildir. Her halükarda bir BM Genel Kurulu kararına ihtiyaç

Immigration and Human Rights Law Review, 3(1), 2021, s. 33.

duyulacaktır. Ya mens rea şartının aranma niteliğine yönelik bir düzenleme yapılacak; ya da soykırım kavramının kapsamı genişletilecektir.

Sonuç bölümüne geçmeden önce bir noktaya açıklık getirilmesi gerekmektedir. Literatürde Uygur ve Türkî Müslümanlara yönelik soykırım iddiaları 'Uygurlar' başlığı altında işlenmektedir. Dolayısıyla burada sanki Uygurlar özelinde, sadece Uygurlara yönelik etnik olarak bir soykırım olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Oysa Sincan bölgesinde sadece Uygurlara yönelik değil, diğer tüm Türkî Müslümanlara yönelik insan hakları ihlalleri söz konusudur. Literatürdeki bu yaklaşımın nedenleri şu şekilde açıklanabilir: Öncelikle en büyük Türkî Müslüman nüfusunu Uygurlar oluşturmaktadır. Diğer Türkî Müslümanların sayısının neredeyse Uygurların onda birini teşkil ettiği söylenebilir. Dolayısıyla burada Uygurlar denirken, Uygurlar ekseriyeti oluşturduğundan, diğer tüm Türkî Müslümanlar da kapsama alınarak ifade edilmektedir. İkincisi, ÇKP Sincan bölgesine özerklik verdiğinde bölgeyi resmi olarak Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak adlandırmıştır. Bunun nedeni hem Uygurların çoğunlukta olması hem de diğer Türkî Müslümanlardan ziyade (Kazak, Kırgız, Tacik, Özbek...) Uygurların Sincan'ın bir yerlisi olarak görüldüklerinden de olabilir. Sonuç olarak bölgenin isminin resmi olarak Uygurlara nispet edilmesi hem de Uygurların bölgedeki diğer tüm etnisitelerden –Han Çinlileri dâhil- sayıca fazla olması, belli başlı nedenlerden sayılabilir. Sonuç olarak literatürde tüm Türkî Müslümanlara yönelik soykırım iddiaları 'Uygurlar' başlığı altından ziyade, 'Türkî Müslümanlar' başlığı altında işlenirse, bu şekilde uyandırılan çelişkili algı da ortadan kalkar. Aksi halde Uygurlara yönelik özel bir muamelenin olduğu düşünülebilir.

SONUÇ

Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik mevcut insan hakları ihlalleri literatürde üç farklı şekilde nitelendirilmiştir: a) İnsanlığa karşı bir suç teşkil eder; b) Bir soykırım teşkil eder; c) Kültürel soykırım teşkil eder. Buradan da anlaşılacağı üzere, mevzu bahis eylemlerin niteliği konusunda literatürde bir fikir birliği yoktur. İşbu çalışmada ise, söz konusu ihlallerin hem kültürel bir 'soykırım', hem de insanlığa karşı bir suç teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu davada kültürel 'soykırım' bağlamında kesin bir yargıda bulunabilirken ve bir fikir birliğine varılabilirken, 'insanlığa karşı suç' teşkil etmesi noktasında itirazların olduğunu da belirtmek gerekir. Özellikle "yaygın ve sistematik olma" şartı aranırken kimileri bu inisiyatifi alıp çeşitli eylem ve delillerden bir çıkarım yaparak insanlığa karşı suç teşkil ettiği kanaatine varabilirken, kimileri bu inisiyatifi almamakta ve mevcut

eylemlerden zorlama bir şekilde bu şartı bulmaya çalışmanın da uluslararası hukuka uygun bir davranış olmayacağını düşünmektedirler. Dolayısıyla insanlığa karşı suç noktasında davanın niteliğine temkinli yaklaşmaktadırlar. Bu çalışmada ise, bu inisiyatif alınarak mevcut eylem ve delillerden söz konusu ihlallerin insanlığa karşı suç teşkil ettiği çıkarımına ulaşılmıştır. Ancak soykırım konusunda mens rea şartının bulunmasına yönelik inisiyatif alınarak mevcut eylem ve delillerden soykırım çıkarımına ulaşılması cüretkar bir davranış olacaktır. Çünkü uluslararası hukuk bağlamında mevcut deliller bu çıkarımın yapılabilmesi için yetersiz görünmektedir. Soykırım ağır bir ithamdır ve bu itham için gereken delillerin kuşkuyla yer vermemesi gerekir. İnsanlığa karşı suçlarda, soykırımdan farklı olarak, zulüm eylemi hariç, mens rea şartının varlığının kanıtlanması gerekmez.¹⁴⁹ Bununla birlikte, insanlığa karşı suçlarda sivil nüfusa yönelik –Türkî Müslümanlar- çok sayıda kişi yaygın veya sistematik olarak hedef alınırken, soykırımda hedef grubun kısmen veya tamamen ortadan kaldırılması amacıyla gerçekleştirilen eylemler söz konusudur. Yani insanlığa karşı suçlarda odak noktası bireyler iken, soykırımda toplumdur. Örnek olarak, iki yaklaşımdaki öldürme eylemini ele alalım; insanlığa karşı suçlarda çok sayıda kişinin öldürülme şartı aranırken, soykırımda tüm nüfusu kısmen veya tamamen öldürme şartı aranır. Dolayısıyla söz konusu eylemleri uluslararası hukuk perspektifinden soykırım olarak nitelemek güç iken, insanlığa karşı suç olarak nitelemek soykırıma nazaran daha kabul edilebilir bir yaklaşımdır. Kültürel soykırım konusuna gelirsek, uluslararası hukuk bağlamında söz konusu ihlalleri kültürel soykırım olarak nitelemek noktasında hiçbir pürüz olmadığını ve hatta bir fikir birliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar kültürel soykırım kavramı günümüzde hukuki zeminden yoksun olsa da, geçmişte böyle bir girişimin olması ve ilerleme kaydedilmesi dikkate değerdir. Sonuç olarak, uluslararası hukuk perspektifinden Uygur ve diğer Türkî Müslümanlara yönelik insan hakları ihlalleri, hem kültürel bir soykırım hem de insanlığa karşı bir suç teşkil etmektedir.

¹⁴⁹United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, "Crimes against humanity", <<https://www.un.org/en/genocideprevention/crimes-against-humanity.shtml#:~:text=In%20contrast%20with%20genocide%2C%20crimes,of%20its%20affiliation%20or%20identity.>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

KAYNAKÇA

- Al Jazeera, “Uighur siblings in India jail since 2013 face deportation threat”, 2023, <<https://www.aljazeera.com/news/2023/6/6/uighur-siblings-in-india-jail-since-2013-face-deportation-threat>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- AFP, “Inside China’s Internment Camps: Tear gas, Tasers and Textbooks”, 2018, <<https://www.afp.com/en/inside-chinas-internment-camps-tear-gas-tasers-and-textbooks>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- AP News, “China’s mass indoctrination camps evoke Cultural Revolution”, 2018, <<https://apnews.com/article/kazakhstan-ap-top-news-international-news-china-china-clamps-down-6e151296fb194f85ba69a8babd972e4b>> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.
- Arya S, “Xinjiang: China’s Fourth Frontier”, CLAWS Journal, 2010.
- Athallah M R, “Violation of the Convention Againsts Torture in the Xinjiang Education Camp”, Universitas Muhammadiyah Yogyakarta Jalan Ringroad Barat, 2022.
- Bachman J, Cultural Genocide: Law, Politics, and Global Manifestations, Routledge, 2019.
- BBC News, “Four sentenced in China over Kunming station attack”, 2014, <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-29170238>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- BBC News, “If the others go I’ll go’: Inside China’s scheme to transfer Uighurs into work”, 2021, <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-56250915>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- BBC News, “Their goal is to destroy everyone: Uighur camp detainees allege systematic rape”, 2021, <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-55794071>> Erişim Tarihi 13 Aralık 2022.
- BBC News, “Who are the Uyghurs and why is China being accused of genocide?”, 2022, <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-22278037>> Erişim Tarihi 15 Aralık 2022. Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- BBC News, “Uyghur imams targeted in China’s Xinjiang crackdown”, 2022, <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-56986057>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

- BBC News, “The cost of speaking up against China”, 2021, <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-56563449>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- BBC News, “China has created a dystopian hellscape in Xinjiang, Amnesty report says”, 2021, <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-57386625>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Berlie J A, Islam in China: Hui and Uyghurs Between Modernization and Sinicization, White Lotus Press, 2004.
- Bilsky L/Klagsbrun R, “The Return of Cultural Genocide?”, European Journal of International Law, 29(2), 2018, s.373–396.
- Blair P, “China’s Threat to Human Rights Through the Cold Genocide of the Falun Gong and Uyghur Populations”, The Florida State University, 2021.
- Business Insider, “From growing a beard to complaining about porn: Here are the flimsy excuses China uses to throw Uighur Muslims into prison camps”, 2018, <<https://www.businessinsider.com/china-gives-these-excuses-to-imprison-uyghur-ethnic-minority-2018-9>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance), 2010, <<https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/bm-butun-kisilerin-zorla-kaybedilmeden-korunmasina-dair-uluslararasi-sozlesme.pdf>, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-all-persons-enforced> > Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Byler D, “Uyghur Human Rights Violations in Northwest China”, University of Washington, 2018.
- Chinese Human Rights Defenders, “China: Massive Numbers of Uyghurs and Other Ethnic Minorities Forced into Re-education Programs”, 2018, <<https://www.nchr.org/2018/08/china-massive-numbers-of-uyghurs-other-ethnic-minorities-forced-into-re-education-programs>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Chou B K P, “The Change of Chinas’s Rule in Xinjiang Since the Early 1980s”, Chinese Law & Government, 2012.
- Clarke M, “China’s War on Terror in Xinjiang: Human Security and the Causes

- of Violent Uighur Separatism”, *Terrorism and Political Violence*, 20(2), 2008, s.271-301.
- Clarke M, *Xinjiang and China's Rise in Central Asia: A History*, 1st Edition, Routledge, 2011.
- Clarke M, “Widening the net: China's anti-terror laws and human rights in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region”, *The International Journal of Human Rights*, 2010.
- CNN, “Disturbing video shows hundreds of blindfolded prisoners in Xinjiang”, 2019, <<https://edition.cnn.com/2019/10/06/asia/china-xinjiang-video-intl-hnk/index.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- CNN, “Uyghurs are being deported from Muslim countries, raising concerns about China's growing reach”, 2021, <<https://edition.cnn.com/2021/06/08/middleeast/uyghur-arab-muslim-china-disappearances-cmd-intl/index.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Committee on the Elimination of Racial Discrimination, “Concluding observations on the combined fourteenth to seventeenth periodic reports of China (including Hong Kong, China and Macao, China)”, CERD/C/CHN/CO/14-17, 2018, <<https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/cerdchnco14-17-concluding-observations-combined-fourteenth>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Cornell Law School, “Genocide”, <<https://www.law.cornell.edu/wex/genocide>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Council on Foreign Relations, “China's Repression of Uyghurs in Xinjiang”, <<https://www.cfr.org/background/china-xinjiang-uyghurs-muslims-repression-genocide-human-rights>> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.
- Duguri U S/Salleh M A/Hassan I, “The Xinjiang Uyghur Autonomous Region's Historical Background and Uyghur Human Rights Situation”, *Isagoge*, 1(6), 2021.
- Encyclopedia Britannica, “Xinjiang”, <<https://www.britannica.com/place/Xinjiang>> Erişim Tarihi 1 Aralık 2022.
- Financial Times, “Uighur children fall victim to China anti-terror drive”, 2018, <<https://www.ft.com/content/f0d3223a-7f4d-11e8-bc55-50daf11b720d>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Finnegan C, “The Uyghur Minority in China: A Case Study of Cultural Genocide, Minority Rights and the Insufficiency of the International Legal Framework in Preventing State-Imposed Extinction”, *Laws*, 9(1), 2020.
- Genocide Watch, “Genocide Emergency Alert”, <<https://www.genocidewatch.com/single-post/genocide-emergency-alert-for-xinjiang-china>> Erişim Tarihi 15 Aralık 2022.
- Gurtov M, “US-China Relations and Human Rights: The Xinjiang Case”, Johns Hopkins University Press, 45(1), 2021.
- Holder R, “On the interrelatedness of human rights, culture and religion: considering the significance of cultural rights in protecting the religious identity of China's Uyghur minority”, *The International Journal of Human Rights*, 2020.
- Hong Kong Free Press, “No place to hide: exiled Chinese Uyghur Muslims feel state's long reach”, 2018, <<https://www.hongkongfp.com/2018/08/19/no-place-hide-exiled-chinese-uyghur-muslims-feel-states-long-reach/>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Human Rights Watch, “Break Their Lineage, Break Their Roots”, 2021, <<https://www.hrw.org/report/2021/04/19/break-their-lineage-break-their-roots/chinas-crimes-against-humanity-targeting>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Human Rights Watch, “China: Free Xinjiang 'Political Education' Detainees”, 2017, <<https://www.hrw.org/news/2017/09/10/china-free-xinjiang-political-education-detainees>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Human Rights Watch, “Ending the One-Child Policy Does Not Equal Reproductive Freedom in China”, 2015, <<https://www.hrw.org/news/2015/10/29/dispatches-ending-one-child-policy-does-not-equal-reproductive-freedom-china>> Erişim Tarihi 15 Aralık 2022.
- Human Rights Watch, “Eradicating Ideological Viruses”, 2018, <<https://www.hrw.org/report/2018/09/10/eradicating-ideological-viruses/chinas-campaign-repression-against-xinjiangs>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Human Rights Watch, “Egypt: Don't Deport Uyghurs to China”, 2017, <<https://www.hrw.org/news/2017/07/07/egypt-dont-deport-uyghurs-china>>
- Human Rights Watch, “World Report 2022”, <<https://www.hrw.org/world-report/2022>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Human Rights Watch, “Tiger Chairs and Cell Bosses”, <<https://www.hrw.org/>>

- report/2015/05/13/tiger-chairs-and-cell-bosses/police-torture-criminal-suspects-china> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Human Rights Watch, “Mass Surveillance in China”, < <https://www.hrw.org/tag/mass-surveillance-china>> Erişim Tarihi 2 Ekim 2023.
- International Criminal Court, “Al Bashir Case”, <<https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir>> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, “Zdrovko Tolimir Case”, <https://www.icty.org/x/cases/tolimir/cis/en/cis_tolimir_en.pdf> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.
- Ismira A/Tenang A A, “Xinjiang Human Right Violation and Radicalism Issues: A Development Inequality Framing”, *Jurnal Hubungan Internasional*, 2(1), 2019.
- İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (Universal Declaration of Human Rights), 1948, <<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- İşkenceye Ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı Veya Onur Kırıcı Muamele Veya Cezaya Karşı Sözleşme (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment), 1984, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093751bm_10.pdf, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Just Security, “Genocide against the Uyghurs: Legal Grounds for the United States’ Bipartisan Genocide Determination”, <<https://www.justsecurity.org/74388/genocide-against-the-uyghurs-legal-grounds-for-the-united-states-bipartisan-genocide-determination/>> Erişim Tarihi 27 Ocak 2021.
- Johansson T, “Cultural Genocide in International Law: An Assessment”, Orebrö University, 2019.
- Katzenstein P J, *Sinicization and the Rise of China: Civilizational processes beyond East and West*, 1st Edition, Routledge, 2012.
- Kent A E, *Between Freedom and Subsistence: China and Human Rights*, Oxford University Press, 1994.
- Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Civil and Political Rights), 1966, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Lee J R, *The Islamic Republic of Eastern Turkestan and the Formation of Modern Uyghur Identity in Xinjiang*, Kansas State University, 2006.
- Lefebvre V, “Accountability for Uyghur Cultural Genocide under International Law: Call for an Overhaul of the International Treaties Framing the Crime of Genocide”, <<https://www.growthinktank.org/en/accountability-for-uyghur-cultural-genocide-under-international-law-call-for-an-overhaul-of-the-international-treaties-framing-the-crime-of-genocide/>> Erişim Tarihi 25 Aralık 2022.
- Lemkin R, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Carnegie Endowment for International Peace, 1944.
- Leonard M, *What Does China Think?*, 1st Edition, Fourth State, 2008.
- Maizland L, “China’s Repression of Uyghurs in Xinjiang”, *Council on Foreign Relations*, 2022, <<https://www.cfr.org/background/china-xinjiang-uyghurs-muslims-repression-genocide-human-rights>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Majie Z, “Deng Xiaoping’s Human Rights Theory”, *Cultural Impact on International Relations*, 2002, s.79-89.
- Millward J A, *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang*, 1st Edition, Columbia University Press, 2007.
- Mukherjee K, “The Uyghur Question in Contemporary China”, *Strategic Analysis*, 2010, s.420-435.
- Murphy L T/Nyrola E/Tobin D, “Until Nothing is Left: China’s Settler Corporation and its Human Rights Violations in the Uyghur Region”, *The Helena Kennedy Centre for International Justice*, 2022.
- NBC News, “Uighurs accuse China of mass detention, torture in landmark complaint”, 2020, <<https://www.nbcnews.com/news/world/uighurs-accuse-china-mass-detention-torture-landmark-complaint-n1239493>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Stubley P, “Uighur Muslims forbidden to pray or grow beards in China’s ‘re-education’ camps, former detainee reveals”, *The Independent*,

- 2019, <<https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uyghur-muslim-education-camps-forbidden-beards-pray-pork-xinjiang-a8835861.html>> Erişim Tarihi 12 Aralık 2022.
- Radio Free Asia, “At Least 150 Detainees Have Died in One Xinjiang Internment Camp: Police Officer”, 2019, <<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/deaths-10292019181322.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Radio Free Asia, “Elderly Uyghur Woman Dies in Detention in Xinjiang Political Re-Education Camp”, 2018, <<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/woman-05242018164854.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Radio Free Asia, “Uyghur Father of Two Dies After Falling Ill in Xinjiang Re-Education Camp”, 2018, <<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/father-04122018153525.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Radio Free Asia, “Uyghur Man Buried Amid Strict Security After Latest Xinjiang Reeducation Camp Death”, 2018, <<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/gulja-burial-06082018164250.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Radio Free Asia, “Uyghur Teenager Dies in Custody at Political Re-Education Camp”, 2018, <<https://www.rfa.org/english/news/uyghur/teenager-03142018154926.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Radio Free Asia, “Timeline of Chen Quanguo’s Uyghur Region Policy”, <<https://www.rfa.org/english/news/special/uyghur-oppression/>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Rakhima A S/Satyawati N G A D, “Gross Violations of Human Rights Veiled within Xinjiang Political Reeducation Camps”, Kertha Patrika, 41(1), 2019.
- Rayila M, “The Pain of a Nation: The Invisibility of Uyghurs in China Proper”, The Equal Rights Review, 2011.
- Reuters, “Tracking China’s Muslim Gulag”, 2018, <<https://www.reuters.com/investigates/special-report/muslims-camps-china/>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Robert H. Jackson Center, “The Influence of the Nuremberg Trial on International Criminal Law”, (Ed. Tove Rosen), <<https://www.roberthjackson.org/speech-and-writing/the-influence-of-the-nuremberg-trial-on-international-criminal-law/>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Rogers R A, “Human Rights in Xinjiang 1978-2007: Internationalisation of the Uyghur Dilemma and China’s Reaction”, The Journal of International Studies, 2020.
- Rogers R A, “The Radicalisation of Xinjiang: Its Roots and Impact on Human Rights”, Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal, 4(2), 2018, s.487-512.
- Ruser N/Leibold J/Munro K/Hoja T, “Cultural Erasure”, Australian Strategic Policy Institute, 2020, <<https://www.aspi.org.au/report/cultural-erasure>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Schabas W A, Genocide in International Law, 2nd Edition, Cambridge University Press, 2009.
- Senapati C, “Rise of China and Ethnic Minority in Xinjiang: A Case of Development and Security”, Jindal School of International Affairs, 5(1), 2018.
- Shalihah F/Fiqri M R/Arief M, “Violation of the Universal Declaration of Human Rights 1948 for Crimes Against Humanity in Myanmar and China”, Jurnal Selat, 8(2), 2021.
- Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide), 1948, <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.
- Spiegel International, “The Equivalent of Cultural Genocide”, 2019, <<https://www.spiegel.de/international/world/chinese-oppression-of-the-uyghurs-like-cultural-genocide-a-1298171.html>> Erişim Tarihi 12 Aralık 2022.
- Stanton G H, “Ten Stages of Genocide”, <<http://genocidewatch.net/wp-content/uploads/2012/06/The-Ten-Stages-of-Genocide-handout.pdf>> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.
- Stern J, “Genocide in China: Uighur Re-education Camps and International Response”, Immigration and Human Rights Law Review, 3(1), 2021.

- Störig H, “The Uyghurs of China: A Genocide in the Making - Tracking the Stages of Genocide”, Malmö University, 2020.
- Szadziewski H, “The push for a Uyghur Human Rights Policy Act in the United States: recent developments in Uyghur activism”, Asian Ethnicity, 2019.
- The Atlantic, “China’s Jaw-Dropping Family Separation Policy”, 2018, <<https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/09/china-internment-camps-uyghur-muslim-children/569062/>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- The Diplomat, “Confessions of a Xinjiang Camp Teacher”, <<https://thediplomat.com/2020/08/confessions-of-a-xinjiang-camp-teacher/>> Erişim tarihi 20 Aralık 2022.
- The Guardian, “‘If I left, I’d have to go without a word’: how I escaped China’s mass arrests”, 2023, <<https://www.theguardian.com/world/2023/aug/01/my-escape-from-chinas-mass-arrests-uyghurs-xinjiang-reeducation-camps>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2023.
- The Guardian, “Chinese agents operating abroad to get Uyghurs deported, ICC told”, 2021, <<https://www.theguardian.com/world/2021/nov/11/chinese-agents-operating-abroad-to-get-uyghurs-deported-icc-told>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- The Independent, “China accused of genocide over forced abortions of Uighur Muslim women as escapees reveal widespread sexual torture”, 2019, <<https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uyghur-muslim-women-abortions-sexual-abuse-genocide-a9144721.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- The Independent, “Muslim woman describes torture and beatings in China detention camp: ‘I begged them to kill me’”, 2018, <<https://www.independent.co.uk/news/world/asia/uyghur-muslim-china-mihrigultursun-torture-reeducation-camps-a8656396.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- The Independent, “Uighur Muslims forbidden to pray or grow beards in China’s ‘re-education’ camps, former detainee reveals”, 2019, <<https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uyghur-muslim-education-camps-forbidden-beards-pray-pork-xinjiang-a8835861.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- The New York Times, “Absolutely No Mercy: Leaked Files Expose How

China Organized Mass Detentions of Muslims”, 2019, <<https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

- The New York Times, “China’s Detention Camps for Muslims Turn to Forced Labor”, 2018, <<https://www.nytimes.com/2018/12/16/world/asia/xinjiang-china-forced-labor-camps-uyghurs.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- The National World War II Museum, “The Nuremberg Trial and its Legacy”, <<https://www.nationalww2museum.org/war/articles/the-nuremberg-trial-and-its-legacy#:~:text=The%20first%20international%20war%20crimes,Nazis%20accountable%20for%20their%20crimes.&text=Top%20Image%3A%20Nazi%20defendants%20at,Military%20Tribunal%20in%20November%201945.>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- The State Council Information Office of the People’s Republic of China, “Xinjiang Population Dynamics and Data”, <<http://www.scio.gov.cn/zfbps/32832/Document/1713594/1713594.htm>> Erişim Tarihi 1 Aralık 2022.
- The Washington Post, “Abortions, IUDs and sexual humiliation: Muslim women who fled China for Kazakhstan recount ordeals”, <https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/abortions-iuds-and-sexual-humiliation-muslim-women-who-fled-china-for-kazakhstan-recount-ordeals/2019/10/04/551c2658-cfd2-11e9-a620-0a91656d7db6_story.html> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.
- The Washington Post, “She survived a Chinese internment camp and made it to Virginia. Will the U.S. let her stay?”, 2019, <<https://www.washingtonpost.com/world/2019/11/17/she-survived-chinese-internment-camp-made-it-virginia-will-us-let-her-stay/>> Erişim Tarihi 15 Aralık 2022.
- The Washington Post, “Former inmates of China’s Muslim ‘reeducation’ camps tell of brainwashing, torture”, 2018, <https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/former-inmates-of-chinas-muslim-re-education-camps-tell-of-brainwashing-torture/2018/05/16/32b330e8-5850-11e8-8b92-45fdd7aaef3c_story.html?noredirect=on> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- The Week, “China releases data showing rise in Uighur population in Xinjiang”, <<https://www.theweek.in/news/world/2021/09/27/china->

- releases-data-showing-rise-in-uyghur-population-in-xinjiang.html> Erişim Tarihi 20 Aralık 2022.
- Trial International, “Crimes Against Humanity”, <<https://trialinternational.org/topics-post/crimes-against-humanity/>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Tursun N, “1933 ve 1944 Yıllarında Kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetleri Hakkındaki Kaynaklar ve Bu Kaynakların Değeri”, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, 16, 2020, s.233-257.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, “Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People’s Republic of China”, 2022, Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, “Genocide”, <<https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml#:~:text=To%20constitute%20genocide%2C%20there%20must,to%20simply%20disperse%20a%20group.>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, “Crimes against humanity”, <<https://www.un.org/en/genocideprevention/crimes-against-humanity.shtml#:~:text=In%20contrast%20with%20genocide%2C%20crimes,of%20its%20affiliation%20or%20identity.>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- United Nations General Assembly, “Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal”, 1950, <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- United Nations Secretary-General, “Supplementary Report on the Work of the Organization (A/65/Add.1)”, 1946, <https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_95-I/ga_95-I_ph_e.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- United States Holocaust Memorial Museum, “Chinese Persecution of the Uyghurs”, <<https://www.ushmm.org/genocide-prevention/countries/china/chinese-persecution-of-the-uyghurs>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dinsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi (Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities), 1992, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020094647bm_20.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Tarihi 10 Aralık 2022.
- Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü (Rome Statutes of the International Criminal Court), 1998, <http://www.ceidizleme.org/ekutuphanesim/dosya/459_1.pdf, <<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Uygur Human Rights Project, “Ideological Transformation”, 2020, <https://docs.uhrp.org/pdf/UHRP_QaraqashDocument.pdf> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Uygur Human Rights Project, “New Report Finds Arab States have Deported or Detained 292 Uyghurs at China’s Bidding”, 2022, <<https://uhrp.org/statement/new-report-finds-arab-states-have-deported-or-detained-292-uyghurs-at-chinas-bidding/>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Uygur Human Rights Project, “The Mass Internment of Uyghurs: “We Want to be Respected as Humans. Is it too much to ask?””, 2018, <<https://uhrp.org/report/the-mass-internment-of-uyghurs-we-want-to-be-respected-as-humans-is-it-too-much-to-ask/#Methodology>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- VOA News, “Exiled Uyghurs Fear China’s Reach”, 2022, <<https://www.voanews.com/a/exiled-uyghurs-fear-china-s-reach/6575667.html>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Xinjiang Victims Database, <<https://shahit.biz/eng/#home>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Waller J/Albornoz M S, “Crime and No Punishment? China’s Abuses Against the Uyghurs”, Georgetown Journal of International Affairs, 22(1), 2021, s.100-111.
- Zenz A, “Break Their Roots: Evidence for China’s Parent-Child Separation Campaign in Xinjiang”, Journal of Political Risk, 7(7), 2019.
- Zenz A, “New Evidence for China’s Political Re-Education Campaign in Xinjiang”, China Brief, 2018, <<https://jamestown.org/program/evidence-for-chinas-political-re-education-campaign-in-xinjiang>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Zenz A, “Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP’s Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang”, The Jamestown Foundation, 2020.
- Zenz A, “Wash Brains, Cleanse Hearts: Evidence from Chinese Government

Documents about the Nature and Extent of Xinjiang's Extrajudicial Internment Campaign", *Journal of Political Risk*, 7(11), 2019.

Zorla Çalıştırmanın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (Abolition of Forced Labour Convention),1957,<https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377271/lang--tr/index.htm, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C105> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.